

JOHN HOLLOWAY

Öfke Günleri

Paranın Hükümranlığına Karşı Öfke

ÇEVİREN

UTKU ÖZMAKAS

JOHN HOLLOWAY • Öfke Günleri

JOHN HOLLOWAY 1947 yılında doğan düşünür, doktorasını Edinburgh Üniversitesi'nde siyaset bilimi alanında tamamladı. 1991 yılından beri Zapatista hareketiyle birlikte yaşamakta ve radikal siyaset üzerine yazmaya devam etmektedir. Editörlüğünü üstlendiği ve kaleme aldığı kitaplardan bazıları şunlardır: *State and Capital: A Marxist Debate*, *Global Capital*, *National State*, and *the Politics of Money*, *Open Marxism: Emancipating Marx*, *Zapatista!: Reinventing Revolution in Mexico*, *Change the World Without Taking Power* [Türkçesi: *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek*, çev. Pelin Sıral, İstanbul: İletişim, 2003], *Negativity and Revolution: Adorno and Political Activism* [Türkçesi: *Olumsuzluk ve Devrim*, çev. Kutlu Tunca, İstanbul: Otonom, 2013], *Crack Capitalism* [Türkçesi: *Kapitalizmde Çatlaklar Yaratmak*, çev. Bülent Doğan, vd., İstanbul: Otonom, 2011], *In, Against, and Beyond Capitalism* [Türkçesi: *Kapitalizmin İçinde, Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde*, çev. Utku Özmakas, İstanbul: İletişim, 2017], *Öfke Günleri*, çev. Utku Özmakas, İstanbul: İletişim, 2017).

Days of Rage: Rage against the Rule of Money. Leeds Lectures
© 2016 John Holloway

İletişim Yayınları 2505 • Politika Dizisi 163
ISBN-13: 978-975-05-2221-5
© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2017, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Büşra Bakan

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JOHN HOLLOWAY

Öfke Günleri

Paranın Hükümrانlığına
Karşı Öfke

Days of Rage
Rage against the Rule of Money
Leeds Lectures

ÇEVİREN *Utku Özmağas*

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ.....	7
----------------------------------	----------

I

Öfke

1 Bunlar Öfke Günleri.....	15
2 Bu Bizim Öfkemiz.....	19
3 Öfkenin İki Yüzü Var	23

II

Paranın İktidarı

4 Saldırı Altındayız.....	29
5 Bu Sistemli Bir Saldırı.....	31
6 Bu Kişisel Bir Saldırı Değil	33
7 Bu Saldırı (Yalnızca) Bir Politika Meselesi Değil	37
8 Gerçek Demokrasi, Şimdi! Gelgelelim, Yalnızca Bir Demokrasi Meselesi Değil Bu.....	39

9	Para, Saldırıdır.....	43
10	Para Değişmez, Ebedi Bir Gerçeklik Değildir. Saldırganlığın Tarihsel Açıdan Özgöl Bir Biçimidir	47
11	Para, İnsani Etkinliğe Durmaksızın Saldıran Bir Toplumsal Bağdır	49
12	Para-saldırı, Toplumsal İlişkilerin, Bütün Toplumsal Yaşamın İlerici Etkisinin Parasallaştırılması Hareketidir	53
13	Para, Bütün Toplumsal Kontrolün Ötesinde Bir Saldırıdır	55

III

Paranın İktidarını Reddedin! Paranın İktidarını Çökertin! Müşterekleştirin!

14	Başlangıç Noktası, Paranın Saldırısına Mutlak Şekilde Hayır Demektir	67
15	Hayır'ın Gücü Dünyayı Altüst Eder	59
16	Paranın İktidarını Reddedin!.....	71
17	Paranın İktidarını Çökertin! Müşterekleştirin!	77
DİZİN		83

Bütün dünyada bir öfke kol geziyor. Bu öfke *bizim*; ama bize yönelmiş halde ve hepimizi yok etmekle tehdit ediyor.

Bu öfke bizim. Başka türlüğü nasıl mümkün olabilirdi ki zaten? Sömürü üzerine kurulu bu dünyada zenginleri daha da zengin hale getirmemek tamamen bizim elimizde. (Kârlarına kâr katmak için zenginlere hizmet etme bahtiyarlığı ile avuç açmak arasında sıkıştırıldığımız bir dünya bu.) Kâr peşinde koşarken milyonlarca insanı topraklarından eden ve şehrin merkezinden gecekondü bölgelerine sürükleyen bir dünya bu. İnsanların nesnelere dönüştüğü, nesneymiş gibi muamele gördüğü ve bu nesneleştirme bin bir yüzüyle bizi her gün karşılaştıran bir dünya: İnsanların yalnızca kadın, koyu tenli, çocuk ve yaşlı oldukları ya da farklı cinsel yönelimleri olduğu veya bir dili yanlış bir aksanla konuştukları için ayrımcılığa uğradığı, dışlandığı, açlığa mahkûm edildiği ve öldürüldüğü bir dünya. Bu nesneleştirme o kadar çok ifadesi var ki... Eşitsizliğin her geçen gün arttığı, paranın gitgide daha çok küstahlaştığı bir dünya. Bombalamalarla, kaçırmalarla dolu bir dünya bu; kaçırılanlar geri

dönse bile yaşadıkları dehşetten kurtulamıyorlar. Bu bizim öfkemiz ve gitgide büyüyor.

Haklı, çok haklı bir öfke bu! Gelgelelim yanlış bir yere yöneliyor. Dahası, eğer bu öfkeyi doğru hedeflere yöneltemezsek hepimizi yok edecek. Trump'a yönelik öfke, İslamcı köktendinciliğe karşı öfke, Le Pen'e yönelik öfke, Avrupa'da ve tüm dünyada ırkçılığın ve milliyetçiliğin yükselişine karşı duyulan öfke: Bunların hepsi şimdiki-haliyle-dünyaya yönelmiş halde; ancak bir biçimde yalnızca zenginleri, ensesi kalınlıkları ve öfkemizin temeli olan şeyleri güçlendiriyor. Bu öfkenin özündeyse umut var: Her şeyin daha iyi olabileceğine, geçmişin geri dönebileceğine, barışın yeniden sağlanabileceğine ve bir gün her şeyin yerli yerine oturabileceğine dair bir umut. Ne var ki bu umut tam aksinin şeklini alıyor: Zenginlerin gücünü katlıyor; dünyayı daha şiddet dolu, yaşamak için daha beter bir yer haline getiriyor. Faşistler ve köktendinciler de öfkeli, onlar da çocukları için kendilerince daha iyi bir dünya yaratmak istiyor; yine de öfkelerini boşaltma biçimleri tam aksi yönde bir etki yaratıyor. Trump'ı iktidara taşıyan şey, mülksüzleştirilenlerin öfkesi ve olup bitenlerin başka türlü olabileceği vaadiydi; iktidara gelince yaptığı ilk şeyse zenginlerin konumunu güçlendirmek ve yoksullardan daha fazlasını koparmak için önlemler almak oldu.

Öfkeyi ait olduğu yere, evine geri getirebilir miyiz? Öfkeyi sermayenin iktidarına, paranın hükümlerine duyulan bir öfkeye dönüştürebilir miyiz yeniden? Bunu düşünmeye cesaret edebilir miyiz? Kapitalistlerin krizi, gitgide büyüyen bu öfke dünyasıdır. Bunu sönmülmeye çalışmanın ise hiçbir manası yok; aksine bunun *bizim* öfkemiz olduğunu ve elimizden alınmasına izin vermeyeceğimizi daha gür bir sesle haykırmalıyız. Umudun bu özü, bu ütopyacı çekirdeği, öfkenin öbür yüzünde de mevcut: Umudu bu ölüm kapaından kurtarıp nasıl can veren bir hale getirebiliriz?

Bu kitap birkaç yıl önce Leeds Üniversitesi'nde verdiğim bir dizi dersten oluşuyor; ancak temasının o dönemden ziyade bugün daha önemli olduğunu düşünüyorum. Öfke-miz üzerine düşünmeye ve onu gerçek düşmana, yani pa-ranın hükümranlığına, sermayenin iktidarına yöneltmeye hiç olmadığı kadar çok ihtiyacımız var artık. Bu derslerin, gün geçtikçe üzerine daha çok karabulut çöken bir ülkede, Türkiye'de yayımlanmasından dolayı hem onur duyuyorum hem de çok heyecanlıyım. Umuyorum ki bu kitap, bulutla-rı dağıtmaya yarayacak pek çok ışıktan biri olur. Siyasi gö-rüşleri nedeniyle üniversitelerden atılan akademisyenlerin alternatif mekânlarda öğrencileriyle buluşmaya devam etti-ğinden haberdarım. Hayalim ise bu kitabın o buluşmalarda tartışılması ve hatta eleştirilmesi.

Bu kitabı çeviren Utku Özmakas'a ve yayımlayan İletişim Yayınları'na müteşekkirim.

I

Öfke

Jazz sesleri yükseliyor.

Atina, Sintagma Meydanı, 15 Haziran: Polisle protestocular arasında yaşanan onlarca hadiseden biri, diğerlerine nispeten bir adım öne çıkıyor. Dur durak bilmeksizin saldıran polis, gaz bombalarını pervasızca insanların üstüne üstüne atarken, meydanın orta yerindeki bir grup müzisyense bütün maharetleriyle enstrümanlarını konuşturuyor. Yüzlerinde gaz maskeleriyle çalmaya devam ediyorlar; alaycı bir reddedişle devlet şiddetini, bu bütünlüklü asimetriyi güzel bir şeye dönüştüren bir öfke: Neşeli bir öfke, haysiyetli bir öfke.

Kendimizi çaldıklarına, varyasyonlarına, doğaçlamalarına, temlerine kaptırdıkça kaptırıyoruz. “Alışın-bu-işler-böyle-vesselam” diyen o zehirli, o berbat gaz kokusu tarafından çepeçevre sarılmış olmamıza rağmen müzik sekteye uğramıyor, hatta sesi daha da yükseliyor; isyanın melodileri, haysiyetin müziği havaya doluyor. Nasıl olursa olsun, ne yapacağımızı bilsek de bilmesek de, elimizden gelen şarkılar söylemek, fikrimizi ifade etmek. Aslında bildiğim tek yolla, ya-

ni ders vererek yapmak istediğim Şey de bundan başka bir Şey değil.

Önümüzdeki üç akŐam boyunca bir dizi notaya ses vermek; bunları savlar, hatta daha da iyisi, sav-sorular olarak ifade etmek istiyorum. Sırası geldikçe, her seferinde tek bir notayı icra ederek dillendireceğim fikirlerimi.

Bunlar Öfke Günleri

Kuzey Afrika ve Arap dünyasında yılın başında patlak veren hareketler, cuma günlerini öfke günleri olarak ilan etmişti. Bu günler, birikmiş öfkenin güçlü bir şekilde ifade edilmesine hasredilmişti. Bütün bir sene boyunca da tonunu korudu. 2011'deyse öfke dünyanın dört bir yanına sıçradı. Müt-hiş! Tam da üzerine kafa yorulacak bir şey hatta.

Arap Baharı, Avrupa yazı, Amerikan sonbaharı derken, 15 Ekim küresel bir öfke gününe dönüştü. Dahası, artık nereye gitsem İşgal Et çadırları görüyorum. İçlerinde de bir HAYIR, kabul etmiyoruz, var. Dünya adaletsiz, dünya yoz, dünya bize saldırıyor. Dünya bizi görmezden geliyor; bizlerin tarihin öznesi değil, yalnızca nesnesi olduğunu söylüyor. Bu öfkeye karşı bir öfke; ama sadece bundan ibaret değil. Bu aynı zamanda şaşırtıcı şekilde yaratıcı bir öfke; mevcut kurumlarla bağları koparan ve eyleminin yeni biçimlerini ayaklarımızın önüne seren bir öfke. Söz konusu öfke, diktatörlüklerin eleştirisi olarak doğmuş olsa da, hızla bildiğimiz-haliyle-demokrasilerin eleştirisine dönüştü ve toplumsal örgütlenmenin yeni biçimlerini ve karar alma süreçlerinin yeni yollarını

canlandırdı. Şahit olduğumuz şey, yeni bir gramerin, hatta daha da iyisi, ayaklanmanın yeni bir anti-gramerinin geliştirilmesidir. Forumlar, halk mikrofönleri derken, talep etmenin reddedildiği; partilerin, hem soldan hem de sağdan siyasetçilerin o bildik sloganlarının reddedildiği bir aşamadayız artık: “Bizim düşlerimiz sizin çuvalınıza sığmaz”, “Bu, sağa karşı sol değil, yukarıdakilere karşı aşağıdakiler mevzusu.”

Bu sloganlar sermayenin kurduğu tahakkümde açılan çatlaklardır; “Hayır” dediğimiz ve başka bir şey yarattığımız, yeni yollar, yeni mantıklar keşfettiğimiz ve başka dünyaların kapısını aralamaya çalıştığımız olumsuzlama-ve-yaratım mekânları ile anlarıdır. Bunlar, yalnızca özerk mekânlar olmaları değil, aynı zamanda öngörülemeyen alanlara sıçramaları, inanılmaz bir hızla hareket etmeleri ve bu mekânların üzerlerini örtmeleri, kaplamaları anlamında da çatlaklardır.

Daha başlangıç safhasında olsa da, savaş ilan edildi; muhtemelen bazı bakımlardan sahte bir savaş bu. Belki yıllar önce duyuldu ilk adımları, on yıl, hatta daha da fazla; ama habire bize saldıran bu ahlaksızlığa yanıt vermeye daha yeni yeni başladık. Bu savaşta Yunanistan’ın özel bir yer tuttuğunu düşünüyorum; çünkü sadece bu ülkedeki insanlar başka hiçbir yerde olmadığı kadar çok itilip kakıldılar, sadece burada Yunanistan hükümetinden, Avrupa Birliği’nden ve para piyasalarından gelen efendinin “Boyun eğin ve itaat edin” kükremesi, kitlesel bir Hayır’la, Yunan halkından gelen kitlesel bir reddedişle karşılandı. Ayrıca Yunanistan, belki de bizi başka her yerden daha çok düşünmeye zorluyor. Kitlesel ve yinelenen protestolara rağmen, Yunan halkının (28 Ekim’de ülkenin dört bir yanında gerçekleşen olayların gösterdiği üzere) hükümeti ve siyasal sistemi giderek daha çok boşa çıkmasına rağmen, Papandreu’nun istifaya zorlamasına rağmen, Yunanistan sadece kutlama yapmayı düşündürmüyor bize. Kemer sıkma programları, hükümetin varolan ko-

şullara ve Yunan halkının yaşam tarzına yönelik yinelenen saldırıları hiçbir değişime yol açmayacak.* Her türden ve boyuttan kitlesel protestolar yaşam standartlarındaki çarpıcı düşüşü durdurmayı başaramayacak. Büyük mücadeleler söz konusu olduğunda öyle hemen kutlama havasına girmemek için –*Guardian*’daki bir makalede de ifade edildiği üzere– meselenin öteki yanını aklımızdan hiç çıkarmamamız gerek:

Kitlesel iş kayıpları, vergilerin artışı ve dört nala giden enflasyon bu ulusun enerjisini tüketti. Emekliler aylık 500 avronun altında bir maaşla geçinmeye zorlanıyor ve %16 gibi rekor bir seviyeye ulaşmış olan işsizlik de aileleri vuruyor. Atılacak alternatif bir adım yok. Yeni bir alt sınıf baş göstermeye başladı: Bu sınıfın içinde aylak aylak dolaşan evsiz ve aç bir kitle; ortalıkta dolaşıp duran bir yığın uyuşturucu bağımlısı; kendilerine bir yer gösterilmediği için kurumlarından kovulan psikiyatri hastaları; dükkânlarının kapısına kilit vurmak zorunda kalmış binlerce işletme sahibi; yiyecek bir şey bulmak için geceleri kentteki çöpleri eşeleyenler ve meyve sebzeyle idare etmeyi reddeden emekliler var. İntiharların sayısında bir tırmanış görülüyor. Yardım hatlarındaki raporlarına göre çağrı patlaması yaşanıyor: 2011 yılının ilk sekiz ayında 5000 çağrı gelmiş; bu sayı geçen yılın tamamında 2500’dü.

Aslında bunlar *dies irae*:** Öfke günleri; ancak arada hayati bir fark var. Ortaçağdaki ilahinin aksine, gökyüzündeki bir tanrının yeryüzüne musallat ettiği bir kıyamet değil; aksine aşağıdan gelen, tam da sokaklarda patlak vermiş bir öfke bu.

(*) Borçokrasi: <http://www.debtocracy.gr/indexen.html>.

(**) “Öfke/Gazap Günleri” adını taşıyan bir ilahiye gönderme – ç.n.

Bu Bizim Öfkemiz

Rintrah gürleyerek titretir ateşlerini ağır havada:
Evvelce mütevazı halde ve tehlikeli bir yolda,
Erdemli insan tutturmuştu yönünü
Ölüm vadisi boyunca

Ancak:

Şimdi sinsi yılan yürür
Sakin bir uysallık içinde.
Ve erdemli insan hiddetlenip köpürür
Aslanların dolandığı yaban diyarda

– W. Blake, *Cennet ile Cehennemın Evliliği*, 93*

Bizler, yaban diyarın ortasında öfkesine sarılmış insanlarız. Dünyayı çepeçevre saran bizim öfkemiz. Saldırıya uğrayan da, sinirden küplere binen de biziz; %99'u oluşturan da. Mevcut-dünyamın iktidarları ile öfke arasındaki savaşta bizim cephemizde zerre kadar şüphe yok; şüpheyi mahal de yok. Öfke cephesinde yerimizi aldık: Deneyimlere dayanan bir yargı ve bilimsel bir sorumlulukla durduk bekliyoruz.

Bu öfkeden kaçıp kurtulunabilecek bir yer yok. Acı ve kızgınlık içerisinde yaşıyoruz. Bu kızgınlıkla dünyanın şe-

(*) W. Blake, *Cennet ile Cehennemın Evliliği*, çev. Burhan Sönmez, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 23.

killeneceği yolu inşa ediyor. Toplum, –bazen değer yasası olarak gönderme yapıldığı üzere– giderek daha hızlı olmamız gerektiği buyruğunun etrafında dönüyor. Bu hızlanma buyruğuna köle toplumlarında olduğu gibi kamçı değil, para eşlik ediyor. Yine de acı ve öfke, sanki kamçının hükümranlılığı sürüyormuşçasına toplumsal dinamiğin bedeninde şaklıyor; çünkü paranın iktidarı, aslında stresin, işsizliğin, yetersizlik duygusunun ve büyüyen eşitsizliğin iktidarındır. Robin Hood’u, Spartaküs’ü, köle çiftliklerini ya da piramitlerin yapılmasını anlatan filmleri izlediğimizde kolayca tanıdığımız yapısal bir öfke bu: Köleleri ya da serfleri eğlenip güldükleri zaman bile terk etmeyen haklı bir öfke. Hissetmedikleri zaman bile onlar adına hissettiğimiz bir öfke. Bu öfke doğrudan doğruya toplumsal örgütlenmenin ahvalinden fayda sağlayanlara ve bu ahvali kölelerle serflere dayatmakta fiili bir rol oynayanlara yönelmiş halde. Dayatma biçimleri değişse de, gündelik faaliyetlerimiz içerisindeki yabancılaşmanın inanılmaz bir boyuta ulaştığı ve zengin ile yoksul arasındaki uçurumun her geçen gün biraz daha büyüdüğü bir toplumda yaşıyoruz. Dönüp de Rus serflere ya da Mısırlı kölelere bakınca bu acıya bu kadar uzun süre nasıl katlandıklarını merak ediyoruz; dolayısıyla gelecek nesillerin de dönüp bize baktıklarında böylesi bir acıya, böylesi bir iğrençliğe nasıl tahammül ettiğimizi merak etmeleri gayet normal.

Geçtiğimiz yıllarda sermaye –insanın tahayyül sınırlarını aşan– bu cümbüşü, sistemin bu iğrençliğini yere göğe sığdıramadı. Milyarca insan açlık sınırında yaşarken ya da bir parça ekmek için her gün kavga verirken, küçük, küçücük bir azınlık giderek zenginleşiyor ve zenginleştikçe de başkaları üzerinde daha fazla iktidar sahibi oluyor.

Bu öfke bizim; yalnızca kent meydanında çadır kuranların ya da St. Paul’un, Wall Street’in, Puerta del Sol’un, Sintagma

ya da Tahrir Meydanı'nın önünde bekleyenlerin değil. Her yeri işgal edin! Veyahut çok daha basit bir biçimde olduğumuz yeri işgal edelim! Şu anda neredeyiz? Üniversitede.

Bu öfke en çok üniversitede bizim. Dünyanın dört bir yanında üniversiteler neo-liberal saldırının ilk hedefi. Üniversiteler hemen her yerde kâr mantığına, piyasa mantığına boyun eğmeleri için topyekûn bir saldırı altında. İngiliz hükümetinin devlet üniversitelerinde harçları üç katına çıkarma kararı, muhtemelen yeryüzündeki en tuhaf durumlardan biridir; ancak her yerde benzer bir dürtü işbaşında. Bu saldırılar yüksek öğrenime ulaşmanın önüne engeller çıkarıyor, erişkin olma deneyiminin çoktan beridir bir parçası olan borcu daha da katlıyor ve piyasa kriterlerini eğitimin hem içeriğini hem de biçimini belirleyen temel öge haline getiriyor. Üniversiteler, öfkenin patlak verdiği yerler haline gelmeye başladı ve artık bu öfke pek çok yerde açıkça dışavuruluyor. Şili, şu anda dünyada böylesi bir öfkenin ortaya çıktığı en çarpıcı örneği teşkil ediyor. (Nerede, ah nerede bunun İngiltere'de bir örneği? İnsan merak ediyor nerede ve neden esamisi okunmuyor?)

Gelgelelim, üniversitelerdeki öfkemizin başka bir anlamı daha var. Öfke, bilimsel düşüncenin merkezidir ve kızgınlık da ussal düşüncenin temeli. Artık bize kalan tek bir bilimsel soru var: İnsanlığın paldır küldür kendi sonuna koşmasını nasıl engelleyebiliriz? Eğer bilimsel düşünceyi ya da akademik faaliyeti, yalnızca tarafsız olma saîğiyle bağlantılı ya da kendi sonumuzu getirmemizle alakasız bir şey olarak değil de, daha ziyade insanlığın gelecekteki refahıyla ilgili bir faaliyet olarak düşünürsek, bunların bizi belli bir yöne doğru çekip duran toplumsal düzene karşı durması gerektiği açık hale gelir. Aklın keskinliği, dünyayı kateden öfkenin keskinliğidir. Tahrir Meydanı'ndaki eylemcilerin Wall Street'i İşgal Et hareketindekilere 26 Ekim'de yazdığı zarif daya-

nışma mektubunda dile getirildiği üzere, “yerkürenin dört bir yanındaki bütün bir nesil, şu anki gidişat sürdükçe hiçbir geleceğimiz olmayacağını ussal ve duygusal açıdan fark ederek büyüdü.”

Akıl bizatihi öfkenin anti-teziymiş gibi sunulur. Akıl bu şekilde anlaşıldığında etkisizleştiren, “sakin olup şu işi makul biçimde bir düşünelim” diyen bir tepkiden ibarettir. “Makul ol,” der örümcek sineğe, “neden bu kadar heyecanlısın?” Ne var ki, sakın akıl, çerçevesi olan bir akıldır; gerçekliğin çerçevesi içerisinde işleyen, şeylerin mevcut konumunu sürdürmesini sağlayan bir akıldır. “Makul olalım,” demek, “Gerçekliği tanıyalım ve neyin gerekli olduğunu anlamak için durup düşünelim” demektir. İspanya ve Yunanistan’daki öfkeliilere şöyle cevap vermek demektir: “Haydi paranın gerçekliğini tanıyalım ve para sisteminin bütünlüğünü sürdürmesi için neyin gerekli olduğunu anlayalım; ardından da protestoların ne kadar akıldışı olduğunu anlarız,” demektir. Mevcut saldırılara karşı protestolara katılan insanların öfke ve acısının harekete zarar verdiği şeklindeki akılcı söylem, geçtiğimiz ay gazete sayfalarından hiç eksik olmadı; siyasi ve akademik yorumcuların dinden düşmedi bu yargı. Bilhassa Yunanistan’daki ekonomik krize ilişkin tartışmalarda çok açıktı bu. Avrupa Birliği, IMF ve Avrupa Merkez Bankası arasındaki anlaşmalarla ilgili detaylı tartışmaların yaşandığı bu süreçte, borç alan bankaların kabul etmesi gereken kesintilerden ve sermaye yapısının yeniden şekillendirilmesinin zorunluluğundan bahsedilirken, sokaklarda protestolara katılan on binlerce insanın adı bile anılmıyordu. Akademik söylem, bir örümcek söylemidir. Bu tarafsız, nesnel akıl, Adorno ve Horkheimer’in eleştirilerine maruz kalan araçsal akıldan başka bir şey değildir; Marcuse’ün en ağır eleştiri oklarını yönelttiği pozitif ussallıktır. Bu, rasyonel bir irrasyonelliktir; irrasyo-

nel dünyanın rasyonelliĐidir; iĐrenç bir toplumun içsel in-
sicamıdır.

O halde  fkelenelim, akademik ve resmi söylemin sahte
tarafsızlığına karşı  fkelenelim. Tarihin öznesiz, bizsiz bir
s re mi  gibi sunulmasına karşı öfkemizi ku analım.

Öfkenin İki Yüzü Var

Öfke, tehlikeli bir oyun, iki tarafı da keskin bir kılıçtır.

Bir yandan haksızlıktan doğan bir kızgınlığın, incinmiş bir haysiyetin keskin yüzüdür. Öfkeli insanlar, dünyanın dört bir yanında; sadece öfkeli değiller, aynı zamanda mevcut toplumsal ilişkiler sisteminde çatlaklar yaratmak, görünüşte direnmenin imkânsız olduğu para mantığını yıkmak ve şimdikinden farklı bir şekilde eylemeyi olanaklı kılacak mekânlar ya da anlar yaratmak için ısrar ve sabır dolu bir çaba sergiliyorlar. Toplumsal öfkenin muazzam dalgaları, bu öfkeliyle, çatlaklarla, akıntıya karşı yüzmek için çaba sarf edenlerle bir araya gelince aniden çok güçlü bir akışa dönüşüyor. Bunlar insanların yaşamlarını ve gerçeklik algılarını dönüştüren ayaklanma anlarıdır. Bu anlar, ortada böylesi bir değişim için gereken koşullar olmadığında bile hızlandırılmış ve radikal bir toplumsal değişim için birer fırsat sunar. Kurban acısını bir kenara atar ve faal bir özne olmaya başlar; bir araya gelmiş pek çok ben, bir Biz'e dönüşür. İşte bu, haysiyetli bir öfkedir, haklı bir öfkedir, umudun öfkesidir.

Gelgelelim, öfkenin bir de öteki yüzü var. Gücünü hırs-tan alan bir öfkenin ne menem bir şey olduğunu görmek için dönüp birkaç ay önce İngiltere'deki isyanlara bakmak kâfi. Veyahut da, Mısır'da yaşayan Hristiyan Kıptilere yöne-lik –Arap Baharı'ndan kısa süre önce gerçekleşen– saldırıla-ra bakmak yeter. Veyahut Atina'da Parlamento'nun önünde-ki nümayişlerin nasıl parlamentoyu savunan Komünistlerle (Komünist Parti sempatizanlarıyla) parlamentoya saldıran anarşistler arasındaki bir kavgaya dönüştüğüne bakmak ye-ter. Veyahut Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Çay Partisi'ne yönelik öfkeye ya da son yıllarda Avrupa'da yükselen ırkçı-lığa bakılabilir. Veyahut kapitalizmin son büyük krizi esna-sında su yüzüne çıkan toplumsal öfkeye de... Öfke, kolaylık-la bir nefret ve yıkım öfkesine dönüşebilir.

Öfkeden başlamamızın nedenlerinden biri, tam da yoğun-laşmış bir öfke momentinde yaşıyor olmamızdır. Kriz, top-lumsal gerilimleri, suya düşmüş beklentileri ve bunun ya-rattığı hayal kırıklığının doğurduğu hoşnutsuzluğu keskin-leştiriyor. Gittikçe daha çok insan iş bulmakta güçlük yaşı-yor ve maaş alamıyor. Bu durumdakiler için stres ve güven-sizlik çok daha büyük. Ekim ayında yayımlanan bir makale-ye göre gençler arasında işsizlik yüzdeleri ülkelere göre şöy-le: İspanya'da %46, Yunanistan'da %43, İrlanda'da %32, İtal-ya'da %27, Birleşik Krallık'ta %22, Amerika Birleşik Devlet-leri'nde %24.6 ve bu yüzdelerin yükselmesi bekleniyor. Pek çok genç, sırf harç ödeyecek parası olmadığından üniversite-ye gidemiyor. Sayıları her geçen gün artan pek çok insan tıbbi yardım alamadığı için hayata gözlerini yumuyor. Açlık sın-ırında yaşayan insanların sayısı dur durak bilmeksizin artı-yor. Hem devlet kaynaklı olan hem de olmayan şiddet gün-den güne tırmanıyor. Eğer toplumun inşa edilme biçiminde etkili olan yapısal bir öfke varsa, kriz dönemlerinde bu öf-kenin üzerinde durulur. Bizler öfke günlerinde yaşıyoruz ve

bu toplumsal öfke muhtemelen varlığını sürdürüp ilerleyen yıllarda daha da yoğunlaşacak gibi görünüyor. Böyle olmaması gerektiğini, insanların makul olması gerektiğini söylemenin iler tutar bir yanı yok. Öfke burada ve büyüyor; bizler de parçasıyız. Bu öfkenin dışında duramayız. Kaplanın sırtına bindik, inemeyiz. Muhtemelen yapabileceğimiz tek şey, kaplanın hareketlerini yönlendirmekten ibaret.

Öfkeye odaklanmayı tercih etmemin nedeni bu. Başka bir dünyayı yaratacak itici güç olarak öfke yerine Neşe ya da Kahkaha'ya odaklanmam da önerilebilir. Öfkeye yönelik bu ilgi, aslında tehlikelidir; çünkü kolaylıkla şiddet siyasetinin övülmesi olarak görülebilir. Oysaki benim böyle bir şeye hiç niyetim yok. Kapitalist düzenin perde arkasındakilere yönelik mücadelenin merkezine bunların konmasını, neşe ve kahkahanın konduğu akıl yürütmeleri anlıyorum: Bakın, Sintagma Meydam'ndaki müzik ve danstan çıktık yola. Hal buyken öfkeye odaklanmayı tercih etmemin iki nedeni var: Birincisi, öfke toplumsal değişim için ısrarlı bir talebin keskin yüzüdür. İkincisiyse, öfke buradır; üzerinden ilgimizi eksik etmememiz gereken heyecanlı ama çok tehlikeli bir güçtür.

Umudun öfkesi, yıkımın öfkesi: Bu iki kapı farklı yerlere açılrsa da, başlangıç noktaları müşterektir: İnsanların büyük bir çoğunluğunun sömürü ve aşağılamaya maruz kalması, pek azmınsa zenginleşmesi üzerine bina edilmiş bir sistemden doğan hayal kırıklığı ve hoşnutsuzluk. Bu müşterek temeli nasıl ele alabiliriz? Yeni dünyaların kapısını aralayan umudun öfkesi ile yıkımın öfkesi arasında nasıl ayrım yapabiliriz? Bu bir ideoloji, sınıf bilinci, toplumsal köken, örgütlenme biçimi sorunu mudur? Toplumsal öfke dalgalarının nasıl parçası olabiliriz? Öfkemizi nereye yönlendirmeliyiz?

Zapatistalar birkaç yıl önce büyük bir festival düzenlemişti; adı da "Festival de la Digna Rabia"ydı, yani haysiyetli ya

da haklı öfke. Bu ad önemli; çünkü öfkeyi mücadelenin merkezine oturtuyor ve haysiyetli ya da haklı öfkeden söz ederek bir de haysiyetli olmayan, reddedilmesi gereken bir öfke olduğunu, yıkımın öfkesi diye bir şey olduğunu ima etmiş oluyor. Ne var ki, bu iki öfke arasında nasıl ayırım yapabiliriz ya da yapamaz mıyız acaba? (Öfkeyi sınıflandırma sorunu değil bu.) Mesele, öfkemizin ortaklığından yola çıkarak öfkeyi doğru yöne çevirebileceğimiz, yani haysiyetin idaresinde nasıl yönlendireceğimiz değil midir? Muhtemelen burada iki temel mesele var: Birincisi, öfkemiz bir karşı öfke; ama kime ya da neye karşı? İkincisi, öfkemizi nasıl ifade edebiliriz?

Bu derslerin geri kalanında ortaya koymak istediğim mesele tam da bu.

II

Paranın İktidarı

Saldırı Altındayız

Bizi hedef tahtasına oturtan saldırıya verilmiş bir yanıttır öfkemiz. Dünyanın dört bir yanında insanlar aynı sorunlardan mustarip olduğu, aynı yoksulluğu yaşadığı, işyerinde aynı sıkıntılarla boğuştuğu, üniversitelerde aynı sorunlara maruz kaldıkları için tepeleri atmış halde dolaşmıyorlar yalnızca. Mesele bundan daha büyük. Mesele, daha ziyade insanların beklentilerinin ya da yaşama tarzlarının yok edilmiş olmasıyla ilgili.

Bu saldırı, pek çok farklı biçimde zuhur ediyor. Ekim ayında Bolivya'da Evo Morales hükümetine karşı düzenlenen büyük yerli yürüyüşü, ormanın içine otoban yapılarak yaşam alanlarına yönelik planlı bir işgale, yaşam tarzlarına yönelik saldırıya karşı bir tepkiydi. İngiltere'de öğrencilerin büyük ayaklanması, gerçekleştiği vakit, üniversite yaşamına ve çalışmanın anlamına yönelik yinelenen saldırılara verilmiş bir yanıt olacak.

Bir ayaklanmanın kıvılcımı çoğu zaman savunma amaçlıdır; hatta tutucu bir kıvılcımdır. İşimize saldırırlar, protesto ederiz; okullarımıza, üniversitelerimize, sağlık sistemimize

tasallut ederler, protesto ederiz; köylüler olarak yaşam tarzımızı yerle bir ederler, protesto ederiz. İlerleme adına saldırırlar bize ve istediğimiz ilerleme'nin bu olmadığını söyleriz onlara. Tutuculuk, saygı duyulması gereken bir güçtür; çoğu zaman sanıldığından çok daha devrimci bir gücü vardır.

Saldırıya karşı bu tutucu savunma, bugünlerde dünyanın dört bir yanında görülen mücadele dalgasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu savununun çekirdeğinde şu ifade yer alır: “Hayır, kabul etmeyeceğiz.” Hayır, hayatlarımızı böyle altüst etmenizi kabul etmeyeceğiz; okullarımızı ve üniversitelerimizi böyle mahvetmenizi kabul etmeyeceğiz; kırsal bölgeleri ve köylülüğü bitirmenizi kabul etmeyeceğiz. Hayır! Bu son derece önemli bir tavır ve mücadelelere büyük bir metanet katıyor.

Başka bir deyişle, kuzu bile sonunda kurda; güçlü, korkulan bir canavara dönüşür. Savunma bir gün gelir kendi sınırlarını aşar. Üniversitelere yönelik saldırılara “Hayır” dersek, bu bizi olup biten üzerine düşünmeye sevk eder. Hükümetin saldırılarını kabul etmiyoruz; ancak bu üniversitelerin iddia edildiği kadar müthiş olduğunu düşündüğümüz manasına da gelmez. Üniversiteler her geçen gün daha fazla sermaye mantığına boyun eğiyor. Giderek daha fazla kurumda eleştirel düşünce kapı dışarı ediliyor. Üniversiteleri baştan düşünelim haydi; onları tepeden turnağa yeniden şekillendirelim. Saldırılarıyla çizmeyi aştılar ama artık sıra bizde.

Gelgelelim, bu saldırı kime ya da neye karşı ve nasıl şekillenecek? Kuzu kurda nasıl dönüşür; nasıl ulur, nasıl yükseltir sesini? Bize saldıran güçlerin yıkımına karşı çıkıp dünyamızı nasıl geri talep eder?

Bu Sistemli Bir Saldırı

Budapeşte'deki protestolarda insanlar "Sistemden Hoşlanmıyorum" pankartı altında yürümüşlerdi. Madrid'teki sloganlardan biri küçük ama önemli bir düzeltme yapıyor: "Biz sisteme karşı değiliz; sistem bize karşı."

Peki ama bu ne demek? Dahası, bu konuda ne yapabiliriz?

Bu Kişisel Bir Saldırı Değil

Duyduğumuz acıya tepki vermenin belki de en kolay yolu bir günah keçisi aramaktır. Eğer suçlayacak birini ya da birilerini bulabilirsek, böylece bu insanlardan kurtulup yerlerine başkalarını koyarak bir şeyleri değiştirebilirmişiz gibi görünür. Politikacıları bu nedenle suçlarız: Papandreu'yu, Zapatero'yu, Cameron'ı, Berlusconi'yi, Mübarek'i, Kaddafi'yi ve başka zamanlar da Stalin ile Hitler'i suçlarız. Veyahut da gezegeni mahvetmelerine rağmen ceplerine milyon dolarlarca prim giren bankacıları suçlarız. Geçen sene kriz patlak verdiği esnada İrlanda'daydım ve ülkede bu durumdan bankacıları sorumlu tutan, bu nedenle de onları parmaklıkların ardına göndermeye çalışan muazzam bir hareket vardı.

Bazen öfkelenmek, bizi öfkeyi kişiselleştirmeye götürüyormuş gibi görünür. Gel gör ki, suçlamaları kişiselleştirmekte, öfkemizi belli bir gruba yöneltmekte iki büyük sorun vardır. İlki şudur: Öfkeyi kişiselleştirmek, düşünme ve müzakere etme tarzımızda büyük bir tahribata yol açabilir. "Bankacıları gebertin! Zenginleri gebertin!" sloganı son derece çekici olabilir; ancak yapısal açıdan "Yahudileri geber-

tin! Göçmenleri gebertin!” demekten hiçbir farkı yoktur. Aynı şekilde “Faşistleri gebertin!” demek, “Komünistleri gebertin!” demenin aynadaki aksidir. Yıkıcı olduğu gün gibi ortada olan simetrileri, özellikle içinde bulunduğumuz dönemde, yeniden üretmemek hususunda dikkatli olmak zorundayız.

İkinci sorun şudur: Sorumluluğu kişiselleştirmek, bizi bir umutsuzluk döngüsüne hapseder. İktidar koltuğuna oturanların değişmesinin pek de bir fark yaratmadığı defalarca deneyimlenmiştir. Papandreu, Zapatero ve Cameron, kötü politikacılar gibi hareket ettikleri için değil, sadece politikacı gibi, yani kontrol etmedikleri bir sistemin parçası olan insanlar gibi hareket ettikleri için suçlanabilir. Politikacı sıfatıyla hayatlarını bir saldırganlık sistemini uygulamaya vakfetmişlerdir. Bizim yükümlülüğümüzse bu saldırganlık sistemini yerle bir etmektir: Suyun başında duranları değiştirmek çok az şeyin değişmesini sağlar. Tahrir Meydanı’ndakilerin 24 Ekim’de Wall Street’i İşgal Et eylemcilerine yazdığı mektupta olduğu gibi, “Bizler protesto etmiyoruz. Burada kim protesto ediyor ki? Bize verebilecekleri neyi istiyoruz ki?” Politikacılar, istediklerimizi vermeye muktedir değildirler; çünkü tam da isteklerimizi göz ardı eden bir sistemin parçasıdırlar.

Durum bu olsa da, insanları suçlamaktan tamamen kaçınmak zordur. Yeryüzündeki çoğu insan için birkaç yıl önce Iraklı bir gazetecinin Bush’a ayakkabısını fırlatmasını izlemek çok tatmin edici bir şeydi örneğin. Dahası bankacıların eylemlerinin kendi iradeleri dışındaki bir mantığın boyunduruğu altında olduğunu gördüğümüzde böylesi bir yıkımın semeresini toplayanlara öfke duymakta sonuna kadar haklı olduğumuz açıktır. Şüphesiz, davranışlarıyla krize katkı sunan bankacılar, tıpkı bankerler gibi, daha fazla para peşindeki banka temsilcileri gibi hareket ettiler; ne var ki, bu

düzeyde banker olmayı seçen herkes dünya çapında ölüm ve yıkıma yol veren bu sistemin fiili bir parçası olduğunu biliyordur ya da bilmelidir. Dolayısıyla bankacıların bu işte Bush, Blair, Cameron, Obama ve son yıllardaki savaş suçluları kadar parmakları var. Belki de, suçu bireyselleştirerek sistemi temize çıkarma eğiliminden ötürü mahkemeye çıkarılmamaları gerekiyordu; ancak bir tür halk mahkemesinin ya da (örneğin, Arjantin’de olduğu gibi) kamusal kınamanın kesinlikle duruma uygun düştüğü söylenebilir. Mesela, Yunanistan’da politikacıların sokağa çıkmaya korkmaları muhteşem bir şey.

Sonuç olarak, protestomuzun sınırları açısından kişisel olan yeterli değil; tek tek bireylerin ötesine geçmek zorundayız.

Bu Saldırı (Yalnızca) Bir Politika Meselesi Değil

Malum sorun zaman zaman onu yaşayan insanlar açısından değil de, daha ziyade politika açısından, politikacılar tarafından bilinçli olarak benimsenen ya da dünyanın en güçlü devletleri tarafından dayatılan hareket tarzına göre ortaya konmaktadır. Son otuz yıldan daha uzunca bir süredir, hükümetlerinin mahiyeti ne olursa olsun, neredeyse bütün devletlerin politikaları, neo-liberal saldırının bir parçası olarak görülebilir: Piyasaya öncelik tanıyan; eğitimde, sağlık hizmetlerinde ve öteki toplumsal hizmetlerde devletin rolünü azaltan; sermaye sahiplerinin kâr kaynağı haline gelebilecek her şeyin özelleştirilmesini destekleyen bir politik yaklaşım.

Hiç şüphe yok ki, söz konusu politikalar belli politik gruplar ve kuramcılar tarafından oldukça bilinçli bir şekilde destekleniyor olsa da, hemen her yerde benzer politikaların benimseniyor olması öylesine bir politik seçimden ibaret değil. Bu politikaların savunucuları egemen görüşe, ne başlatıcıları ne de kontrol ettikleri bir toplumsal belirlemenin sisteminin muazzam akışına kapılmış gidiyorlar. Eğer tablo buy-

sa o zaman öfkemizi neo-liberal politikalara (Washington uzlaşısına) yöneltmemiz ya da Keynesçi refah devleti yaklaşımlarını tartışmamız yeterli değildir. Son yıllardaki bütün deneyimler, politikacıların politikalarındaki gidişatı değiştirmekte çok az bir yeterliliği (ya da isteği) olduğunu gösteriyor. Obama, belki de bunun en açık örneğidir: Bir değişim simgesi olarak seçilen Obama, beklentilerin çok azını karşılayabildi.

Bu öfke dalgasının birer parçası olan güncel hareketler içerisinde temsili demokrasinin böylesine kitlesel bir şekilde reddedilmesine yol açan sol ve sağ hükümetlerin eylemleri arasında çok az fark vardır. “Sol nerede? Aşağıda, sağda”; bu Madrid’te atılan sloganlardan biriydi. Mevcut öfke dalgasının hedefinde temsili demokrasinin iflasının, halkın çıkarlarını temsil etmeyi beceremeyenlerin olduğu başka her şeyden daha açıktır muhtemelen. Haziran ayının ortasında on binlerce insan sokaklarda isyanını dile getirirken, Yunan Parlamentosu’nun Avrupa Birliği ile IMF’nin dayattığı kemer sıkma önlemlerini kabul etmesinden daha komik bir şey yoktur.

Temsili demokrasi, pek hareket alanı kalmamış bu hükümetlerin, temsilcilerin elinde aşındırıldıkça halkın çıkarlarım temsil edemez. Öfkemizi bir sonraki adıma taşımak zorundayız.

Gerçek Demokrasi, Şimdi! Gelgelelim, Yalnızca Bir Demokrasi Meselesi Değil Bu

Bu öfke yılında patlak veren bütün büyük ayaklanmaların örgütlenme biçiminde müşterek öge doğrudan demokrasi-dir: Tahrir Meydanı'ndan Puerta del Sol'e, Sintagma Meydanı'ndan, Wall Street'i İşgal Et hareketine ve ötesine. Bunun çok büyük bir önemi var: Politikacılara ya da kurumlara güvenmeyi reddediyoruz; bizim olan dünyayı talep ediyoruz. Dünyayı istiyoruz ve dünya adına sorumluluk almaya hazırız. Wall Street'i İşgal Et'in internet sayfasında dile getirildiği üzere, yalnızca şehrin merkezi meydanlarında forumlar kurulmasını istemiyoruz: "Her arka bahçede, her köşe başında genel forumlar görmek istiyoruz; çünkü Wall Street'e ihtiyacımız yok, daha iyi bir toplum kurmak için politikacılara ihtiyacımız yok."

İlk olarak Puerta del Sol'de öfkeliilerin dillendirdiği şu slogan, belki de hareketin asli çağrısını oluşturuyor: "Democracia real – Gerçek demokrasi". On binlerce insan binlerce şehirde forumlara katıldı. Aşağıdan gelen gerçek bir hareket, kurumlarda ve parti politikalarında çatlaklar yaratarak, başka bir dünya için verilen mücadelelerin her daim merkezin-

de yer alan o köklü konseyler-forumlar-komünler geleneğine geri döndü.

Dünyanın örgütlenme biçimi açısından bu altüst oluş temel bir öneme sahiptir. Bu yaklaşım, devleti ve eski usul protestoları kaldırıp bir kenara atar. Dünyayı geri talep etmenin sınırlarını belirler. Hal böyle olunca, bu geri talep edişin, güç toplamanın bir çatlak yaratma süreci olması gerekir. Çok daha doğrudan bir demokrasi için yapılan bu çağrı, demokrasiyi ancak engellerin kaldırılması ve bize dayatılan gerçeklikte çatlaklar yaratmak olarak kavradığımız süreçte bir mana taşır.

Kararlar ister bireysel ister kolektif, ister otoriter ister anti-otoriter olsun, her zaman bir bağlam içerisinde alınır. Bir hapishanenin içinde dahi yemek yeme ve egzersiz yapma zamanlarına karar verilmesi doğrudan demokratik bir süreç olarak örgütlenebilir; ne var ki, hapisane duvarları yıkılmadıkça bu sürecin özgür olarak tanımlanması pek mümkün değildir. Politikacıların hiç de özgürce karar almadığı, aksine sürekli elini eteğini öpmeleri gereken bir gerçeklik tarafından sıkı sıkıya kısıtlandıkları ayan beyan ortada. Aşağıdan karar alabilmek için bir forum kurmak türünden basit bir eylem, tam da bu gerçekliğe meydan okumaktır. İlk adım budur; ama sadece ilk adım.

Pek çok duvarla çevrelenmiş bir hapishanede yaşıyoruz. İşgal ederek sadece bir duvarı, politik kurumların diktiği bir duvarı yıkmış oluyoruz. Ne var ki, öteki duvarlar sapa sağlam yerinde duruyor. Eğer özgürlüğümüzü elimizde tutmak istiyorsak daha ileri gitmek, birbirinin peşi sıra yıkmak zorundayız bu duvarları. Bir örnek verelim: Mike Davis, Wall Street'in işgaliyle ilgili oldukça ilginç makalesinde şunu ileri sürüyor: "Asıl mesele, zenginler üzerindeki vergileri arttırmak ya da bankalara yönelik daha iyi yönetmelikler oluşturmak değil. Mesele, ekonomik demokrasiyi sağlamak: Sı-

radan insanların toplumsal yatırımlar, faiz oranları, sermaye akışları, iş yaratılması ve küresel ısınma gibi büyük konularda karar verebilme hakkının olması. Eğer bu, ekonomik iktidarla ilgili bir tartışma değilse bizim için yok hükmündedir.” İlginç olan nokta şu: Davis, iki duvarı birden yerle yeksan ediyor; hem zenginler üzerindeki vergi hem de banka yönetmelikleriyle ilgili duvarları. Asıl meselenin ekonomik demokrasi olduğunu dile getiriyor ama öteki duvarlara değinmeden geçiyor. Tabii bu, onun (ya da herhangi birinin) değindiği hususların yanlış olduğu anlamına gelmez. Yalnız, daha ileri gitmek, gözümüzün önündeki gerçekliğin duvarlarını birbirinin peşi sıra yıkmak için daha fazla güce ihtiyacımız var. Davis’in es geçtiği mesele şu: Ekonomik demokrasi, özel mülkiyete dokunmadığı ve bilhassa da paranın varlığını sorgulamadığı sürece hiçbir anlam taşımaz. Dolayısıyla bunlar olmasaydı faiz oranı, sermaye akışı ya da yaratılması gereken işler diye bir şey de olmazdı.

Süregiden hareketlerde heyecan verici olan tam da bu: Duvarlar birbirinin peşi sıra yıkılırken, gerçek düşmanın maskesi de (kısmen olsa bile) indiriliyor: Para.

Para, Saldırıdır

“Biz sisteme karşı değiliz; sistem bize karşı.” Ayrıca bize saldıran bu sistemin bir adı var. O da Para.

Sistem, sabit bir şey değil: Sistem bir saldırıdır, yoğunlaşmış bir saldırı. Saldırının dinamiği de paranın dinamiğiyle aynı şeydir.

Dünyanın dört bir yanındaki bütün protestocuların dilinin ucunda aynı şey var: “Hortumcu gangsterler, takım elbiselerinizin içinde tireyin! Biz de sizi haczedeceğiz, hem de sokaklarda!” (Oakland Genel Grevi, 2 Kasım) Bu hortumcular ve onların bankaları hedef tahtasına oturtulsa da, eleştiri nadiren doğrudan paraya yöneltilir. (Belki de teorik düşünceye yönelik genel bir meydan okuma, hareketlerin dilinin ucunda olanı, anlamak ve içerimlerini anlatmaya çalışmaktır. Hareketleri yalnızca göklere çıkarmak, –bu her ne kadar önemli olsa da– onları eleştirmek ve neyi yanlış yaptıklarını söylemek değil; aynı zamanda onlara kulak verip daha ileri gitmeleri için zorlamak gerekir.)

Muhtemelen insanlar, durum çok açık, belki çok komik ve belki de her ikisi birden olduğu için paranın asıl düşman olduğunu söylemiyorlar.

Her şey gün gibi ortada. Yunanistan'daki referanduma bakın. Papandreu, Kasım başında Avrupa Birliği'yle imzalayacağı bir anlaşma için önce Yunan halkının onayını istemek üzere bir referandum önerisinde bulunduğunda finans piyasası duruma çok sert bir tepki verdi. Tepki veren bankacılar değildi; basit bir biçimde paranın hareketiydi, kârını en yüksek düzeyde tutmak için ne yapmaları gerekirse onu yapanlar, paranın hareketine memur olanlardı. Bankacılar, yalnızca bankacı gibi, paranın hareketinin ve daha fazla uzamı ele geçirmesinin hizmetçileri gibi davranırlar. Asıl saldırı, bankacılarındaki değil, paramnkidir.

Açıkçası insanlar saçma görüldüğünden bunu dile getirmiyorlar. Parayı nasıl suçlayabiliriz ki? Para bir gerçeklik, değil mi? Nasıl olsa biz de (okullar, hastaneler, parklar için) daha çok paramız olsun diye mücadele etmiyor muyuz?

Şüphesiz, hepimiz kendimiz için, sevdiklerimiz için ya da önemli olduğunu düşündüğümüz ne varsa onun için daha çok paraya ihtiyaç duyuyoruz. Para, bu toplumda refah halini alan bir biçim ve bu refahın üreticileri olarak hepimiz bu biçimin bir parçası olmak istiyoruz. Mevcut toplumda ne kadar rahat bir biçimde yaşamak istersek isteyelim (ya da istemeyelim), hayatta kalmak ve projelerimizi gerçekleştirmek için paraya ihtiyacımız var. O halde evet; kendimiz için, üniversiteler için, okullar ve hastaneler için, bahçeler ve parklar için, başka bir dünyanın kapısını işaret eden projeler için daha fazla para talep ediyoruz. Ne var ki bu, paranın hükümranlığı altındaki bir dünya, para biçimini almış bir zenginliğin hüküm sürdüğü bir dünya istediğimiz manasına gelmiyor. "Evet, mevcut toplumda paraya ihtiyacımız var; çünkü para bize her şeyin kapısını açan bir anahtar" diyebiliriz. Gelgelelim, bu düzenin berbat, adaletsiz, yakışık-sız ve yıkıcı olduğunu da biliyoruz. Muhtemelen pek çoğu-

muz para denen araca ihtiyacımız olmadan toplumsal refaha rahatça erişebilseydik çok daha mutlu olurduk.

Gelgelelim, hepimizin paraya ihtiyacı olduğu gerçeğini bir yana bırakabilsek bile, yine de paranın söz konusu olmadığı bir toplumu tahayyül etmenin güçlüğü düşünülünce paranın düşman olduğunu söylemenin ne kadar anlamsız olduğu ortaya çıkıyor sanki: Para, gerçeklikle özdeşleşmiş gibi görünüyor. O zaman gerçekliğin düşman olduğunu söylemenin manası nedir? Bu tıpkı şunu demeye benziyor: “Hayat zor olsa da, yaşamaya devam etmek zorundayız.”

Bir kez daha Yunanistan’a, İspanya’ya, İtalya’ya, Portekiz’e ve İrlanda’ya bakın: Her şey bize bunun çok basit olduğunu söylüyor: Yunanlar, Gerçekliğe yılmadan karşı koydular; araçların ötesine geçerek yaşamaya devam ettiler, eğlenmeyi sürdürdüler ve şimdi de aşırılıklarının bedeli olarak yaşadıkları bu baş ağrısını kabullenmek zorundalar. Gerçeklik bu mu sadece? Yoksa bu, Para adını taşıyan, insanlığa yönelik bir saldırı mı?

Paranın gerçeklik olduğu anlayışı, dünyanın dört bir yanında yaşam koşullarına yönelik mevcut saldırılarda tümenden merkezi bir hale geldi. Bir BBC yorumcusu, Berlusconi’nin istifasının etkisini tartışırken, İtalyan halkının zorunlu kemer sıkma önlemlerini kabul edecek kadar “olgun” olup olmadığını merak ettiğinden söz etmişti (8 Kasım).

Öyleyse şu anda bir ikilemin içindeymişiz gibi görünüyor. Bankaların ve şirketlerin ardında bir güç olduğunu söylemek kolay. Kârdan başka bir şey olmayan bu güç, doymak bilmez bir açgözlülükle hareket ediyor ve gözü de daha çok paradan başka bir şey görmüyor. Tam da bu nedenle para gerçeklikle özdeşleştiriliyor ve paranın yok edilmesi için yapılan her çağrı anlamsız görünüyor. Bu çağrının mevcut hareketlerin dilinin ucunda olmasının nedeni tam da bu ve as-

lına bakılırsa söz konusu hareketlerin muazzam değeri de tam bu noktaya parmak basmalarından ileri geliyor.

Şu an bir tuzığa düşmüşüz gibi görünüyor. Belki de bütün bu akli başındaki yorumcular, politikacılar, hortumcu gangsterler sütlerinden aşağıya bakıyor ve dünyanın işgalcilerini izleyip ne kadar haklı olduklarını düşünerek başlarını sallıyorlardır: Belki de ihtiyacımız olan şey olgun olmak ve dünyanın mantığını, paranın hükümlerine altına girmiş bir dünyanın gerçekliğini kabullenmektir.

Bu sorun karşısında yüzümüzü buruşturmamız, üzerine kafa yormamız önemli; çünkü eğer bunu yapmazsak muhalefet dolu cesur haykırışlarımızın hayal kırıklığıyla kesintiye uğrama tehlikesi var. Wall Street'i İşgal Et ve diğer işgal hareketlerinin iddiası, bu dünyanın toplumsal denetimini ele geçirmektir. Ne var ki, bunu yapabilmek için paranın gücü üzerine kafa yormamız ve bu güç vasıtasıyla kendi eyleyiş biçimimizi bulmamız gerekir.

Para Değişmez, Ebedi Bir Gerçeklik Değildir. Saldırganlığın Tarihsel Açıdan Özgöl Bir Biçimidir

Para, insanların birbirleriyle girdikleri ilişkilerin tarihsel açıdan özgöl bir biçimidir; toplumsal bağın, rabitanın, bağlantının tarihsel bir biçiminden ibarettir. Ezelden beri var olmadığı gibi, ebediyete kadar var olacağını düşünmek için de hiçbir gerekçe yoktur. Bildiğimiz tek şey, bu biçimin korkunç, berbat sonuçlara gebe olduğudur. Saldırganlık, bu biçimin ilişki kurma yordamına içkindir. Dahası, insanlığın yıkımına giden dinamiğin de bu biçimin bir parçası olduğunu görebiliyoruz. Bu saldırganlığın üç boyutunu (genel bir para kuramı sunmayı iddia etmeden) tek tek ele almak istiyorum.

Para, İnsani Etkinliğe Durmaksızın Saldıran Bir Toplumsal Bağdır

Emek-emek-daha çok emek: Hızlı-hızlı-daha hızlı. Bu şiar, paranın saldırganlığının merkezinde, bir toplumsal rabıta biçimi olarak paranın çekirdeğinde yer alır.

Para toplumsal bir bağdır, toplumsal bir rabıta biçimidir; farklı yaratıcı ve toplumsal etkinliklerle ilişki kurma biçimidir. Para oldukça masum, yalnızca sizin etkinliğinizi benimkiyle ilişkiye sokmanın makul bir yolu gibi görünebilir. Sadece basit bir değişim aracı gibi görünebilir. Diyelim ki, ben marangozum ve bir masa yaptım. Masayı satıp ceket almak istiyorum. Zamanımı masa isteyen bir terzi bulmaya ayırmak yerine masayı satarak onun parasıyla bir terzi bulmam ve ondan ceket almam daha kolaydır.

Çok basit görünüyor ama para, Frankenstein'ın Canavarıdır. Özgün mübadele süreciyle kişinin arasına mesafe koyar; mübadelenin asıl öğelerine sırtını dönüp onlara saldırır. Bunu da kendi yasalarını mübadele sürecine dayatarak yapar. Mübadele sürecinde marangoz için masanın değerini belirleyen şey, üretimi esnasında harcanan zamandır; ancak zaman üretilmesi için toplumsal olarak gereken zamanla bir

ve aynı değildir. Dahası, masa üretmek için gereken zaman sürekli kısaldığından, bunun anlamı marangozun her seferinde hızlı-hızlı-daha hızlı masa üretmesi gerektiğidir. Eğer yapamazsa, ürününün karşılığı olan fiyata satamaz masasını ya da masa tümünden elinde kalır. Başka bir deyişle, artık ona hangi hızda ve nasıl çalışması gerektiğini söyleyen Para'dan başkası değildir. Para, ürünün kendisini dönüştürür; belirli bir somut etkinliği soyut ya da yabancılaştırmış emeğe, salt para kazanmanın aracına çevirir. Bu, insani faaliyetin toptan yıkımı manasına gelmese de, paranın, üretimin her aşamasını, neyin nasıl üretileceğini belirlemesi anlamına gelir.

Bu durum, kapitalizmin çatısı altında başka bir boyutun gelişmesine yol açtı; yani marangozun masa üretmek için başka insanları işe almasının. Her şeyi giderek daha hızlı üretme dürtüsü, artık sadece marangozun hayatta kalması için değil, aynı zamanda kâr elde etmesi için de zorunludur. Daha fazla para kazanma dürtüsü, artık parayı katlama, kârı katlama ve giderek daha hızlı şekilde işçilere sırtını dönme dürtüsüne dönüşmüştür. İşçiler artık daha hızlı üretmek zorundadır; eğer bunu beceremezlerse öylece üretim sürecinin dışında, yani basitçe işsiz kalırlar. Yabancılaştırmış ya da soyut emek, bu nedenle sadece bize yabancı ve anlamsız bir emek değildir: Biteviye bir saldıridir da. Bir meta üretmek için toplumsal açıdan gereken zaman azaldığında nasıl değer üretimi de her seferinde yeniden düzenleniyorsa, aynı şekilde soyut emek de şeylerin daha hızlı üretilmesi için sürekli yenilenen bir dürtüdür.

Para hükümlanlığına arka çıkan bir cezadır. Para, evrensel mübadele aracı olması bakımından insani etkinliğin ürünlerini ve doğanın haklarını denetim altına alan bir geçit haline gelir. Eğer paranın hükümlanlığına boyun eğmezseniz, eğer paranın şart koştığı gerekliliklere göre çalışmazsanız ya da çalışamazsanız insani refahtan da kapı dışarı edi-

lirsiniz, yoksullaştırılırsınız; hatta açlıktan ölme noktasına, ölünecek yere gelene kadar elinizden her şey alınır.

Yunanistan'daki ve diğer ülkelerdeki ekonomik krizin ve kemer sıkma politikalarının kalbinde yatan tam da budur. Para (ya da para adına konuşanlar) temelde "Daha sıkı çalış, yoksa sonuçlarına katlanırsın" diyor. Daha doğrusu, "Çok tembel olduğun için acı çekmek zorundasın. Daha sıkı çalışmayı öğren yoksa acın katlanır" diyorlar. Çin Yatırım Kurulu'nun denetleme kurulu başkanı olan ve 410 trilyon dolarlık bir varlığı yöneten Jin Liqun, El-Cezire'nin televizyon kanalına şu cesur açıklamayı yapmıştı: "Avrupa toplumlarında süregiden tüm sorunları tepeden turnağa incelediğinizde, bunların tamamen haşatı çıkmış refah toplumlarında birikegelen meselelerden kaynaklandığını görebilirsiniz. İş kanunu, sıkı çalışmadan ziyade tembelliğe ve uyuşukluğa kapı aralıyor." ABD Merkez Bankası'nın eksi başkanı Alan Greenspan'e kulak verelim. Greenspan, *Financial Times*'a verdiği bir söyleşide asıl meselenin bir kültür sorunu olduğunu iddia etmişti: "Kieran Kelly'nin geçen hafta dile getirdiği üzere 'Eğer böyle bir ülkede [Yunanistan'da] yaşasaydım, sermaye birikimi ve ağır işler için Alman tarzı vergi ödenen bir hayat için canımı dişimi takıp çalışmazdım. Ortam buna müsait değil.'" Avro'nun işe yaraması için "anormal davranışları sınırlandıran" bazı mekanizmaların olması gerekir.

Elbette sorun şudur: Paranın dayattığı türden bir çalışma tarzı, insanları ve dünyayı mahveder. Giderek daha fazla stres altına girmeye; dünya nüfusunun çok büyük bir kısmının dışlanmasına; hatta çok daha büyük bir kısmının hayatın anlamsız olduğunu düşünmesine yol açar ve işte dünyayı kelimenin tam anlamıyla parça pincik edecek olan yıkım sürecinin temeli de budur.

**Para-saldırı, Toplumsal İlişkilerin,
Bütün Toplumsal Yaşamın İlerici Etkisinin
Parasallaştırılması Hareketidir**

Para, uzunca bir süredir varlığını sürdürüyor; meta üretiminin (mübadele için nesne üretmenin) doğuşundan ayrılamaz bir varoluş bu. Ne var ki, bu sürenin büyük bir kısmında insanların yaşamına etkisi göreceli olarak sınırlı kaldı. Kapitalizmin doğuşuyla birlikte paranın hayatın her alanına nüfuz ettiği saldırgan bir sistem ortaya çıkmış oldu. İnsanlar, hayatta kalabilmek için ücret karşılığında emeklerini satmaya zorlanıp topraklarını terk etmeye başlayınca varoluşları paraya, yaşamak için gereken metaları satın almaya yetecek kadar para kazanmaya bağlı hale geldi. Böylelikle para, toplumsal bağın egemen biçimi olarak tesis edildi.

Paranın toplumsal bağın egemen biçimi olarak tesis edilmesi ve insanların hayatlarına giderek daha fazla nüfuz etmesi, kanlı bir fetih ve mevcut toplumsal ilişki kurma biçimlerinin kanlı şekilde yok edilmesi sayesinde gerçekleştirilmiştir. Yine de toplumsal ilişkilerin parasallaştırılması sürecinin dayatılmasma, derinleştirilmesine ve sürdürülmesine karşı bir mücadele varlığını sürdürmektedir.

Bu süregiden mücadelenin izleri, dünyanın dört bir yanın-

da köylölüğün barbarca yok edilmesine, üniversitelerin ve eğitimin her geçen gün paranın mantığına daha çok boyun eğdirilmesine, gençlerin ancak para vasıtasıyla sahip olabilecekleri metalara yönlendirilmelerine, yağmacılığa, hırsızlığa ve her geçen gün para mantığına daha çok kapılan insanlara karşı yürütülen hareketlerde bulunabilir. Toplumsal bir bağ sistemi olarak paranın varlığı mütemadiyen ihtilafıdır. Devasa bir güvenlik ve baskı aygıtı, toplumsal ilişkilerin parasallaştırılmasını ve bu şekilde kalmasını dayatır; paranın sorgulanmamış zevahirinin bir gerçeklik olarak kabul edilmesini ister.

Para, bir nesne değil, bir toplumsal ilişkidir. Ne var ki, bunun antagonistik bir ilişki olduğunu görmek gerekir. Para bir süreçtir; sadece işyerinde değil, toplumun her yanında ve yaşamın her veçhesinde disiplini dayatan bir muharebedir. Elimize aldığımız her banknot, her gün on binlerce insanın öldüğü bir savaş alanıdır.

Para, Bütün Toplumsal Kontrolün Ötesinde Bir Saldırıdır

Para, ipleri hiç kimsenin elinde olmayan bir saldırganlıktır.

Zenginler, kapitalistler paranın varlığından kâr ederler, yaşamlarını ceplerinin şişirmeye adanmışlardır; ancak onu kontrol edemezler. Hükümetlerin paranın hareketi üzerinde bir etkisi olabilir; ama paranın iplerini ellerinde tutamazlar. Mevcut duruma şöyle bir baktığımızda, bütün hükümetlerin gözlerini para piyasasından bir saniye olsun ayırmadığını görürüz. Gelgelelim, piyasaların Yunanistan'da Papandreou'yu ve İtalya'da da Berlusconi'yi nasıl koltuğundan ettiğini gördük: Yakamızı bu insanlardan kurtardığımız iyi oldu ama bu örnek aynı zamanda para piyasalarının ne derece güçlü olduğunu da gösteriyor.

Paranın toplumsal kontrolden çıkıp kendi yasasını koymaya başlaması, zaten halihazırda paranın en temel halinde verili olan bir durumdur: Paranın bir mübadele aracı olusunda.

Yaptığım sandalyeyi bir ceketle değiştirmek istiyorum; ama sandalye isteyen bir terzi aramaktansa sandalyeyi para karşılığında satıp ceket için bu parayı kabul edecek bir ter-

zi bulmam daha kolay. Bir mübadele aracı olarak paranın varlığı, sandalyemi sattıktan sonra ceket alabilme imkânını arttırır. Diyelim ki, parayı çok seviyorum ve sonradan daha yüksek fiyata satabileceğim bir şey almaya ve böylece paramı arttırmaya karar verdim. En başta para basit bir şekilde metalleri mübadele etmenin bir aracıydı; şimdiyse metaller basit bir şekilde parayı katlamanın bir aracına dönüştü. Para, mütevazı köklerini terk etti. Toplumsal bir bağ, toplumsal bir bağlantı aracı ya da toplumsal uyumun bir biçimi olarak yaratıldı; ancak bu toplumsal bağlantı kendi yasasını kendisi koymak istiyor. Hiç kimsenin kontrol edemediği dışsal bir güç haline geliyor. İnsanların bir araya gelmesi için tasarlanmış toplumsal süreçlerin hilafına hareket ediyor. Sandalye üretimim artık bir meta olarak tavuk yetiştirmeye, bunu da mümkün olduğunca hızlı bir şekilde yapmaya dönüşüyor; böylelikle parama para katabiliyorum. Para, bütün çalışma biçimime etki ediyor, gündelik faaliyetlerini yabancılaştırmış ya da soyut emeğe dönüştürüyor; beni sürekli daha hızlı hareket etmem için baskı altına alıyor. Sandalyelerimi satmamın yegâne yolu, onları rakiplerimden daha hızlı şekilde üretmemdir; çünkü sandalyelerin satılacağı fiyatı belirleyen şey, ortalama üretim hızıdır. Para, herkese kendi yasasını dayatıyor; üstelik yalnızca insanlara değil, başka yaşam tarzlarına da. Eğer sandalye satarak yeterince para kazanamadığımı düşünüyorsam sandalyeleri elden çıkarıp daha kârlı bir şeyler satmaya çalışırım; mesela uyuşturucu, silah ya da bizzat paranın kendisini. Nesneleri ve üretmeyi bir yana bırakıp paramı başka insanlara borç vermek için kullanabilirim; böylece daha çok para kazanırım. İşte, para kendisini katıksız şekilde böyle katlıyor!

Paranın kendi kendini katlaması ya da başka bir deyişle kâr peşinde koşmak, kapitalizm bir kez ortaya çıktı mı, top-

lumun temel itici gücü haline gelmeye başlar ve emek gücü bir metaya dönüşürken, para da toplumun dört bir yanına nüfuz eder. “Biriktirin! Biriktirin! İşte, Musa da bu, peygamberler de bu!”* Birikim, artık kârın birikimidir. Bu da paraya para katılması manasına gelir; ancak paranın önemi, üretilmiş bir şeye tekabül etmesinden gelir. Herhangi bir değere karşılık gelmeyen paranın artması, paranın mevcut halinin tehlike altına girmesi ya da değerini yitirmesine yol açar. Paranın kendi kendini katlaması, –kapitalist manadaki– değer üretiminin, artı-değer üretiminin, –emek gücünün yeniden üretilmesi ve sermaye tarafından temellük edilmesi için gereken– artı-değerin artmasını gerektirir. Ne var ki, burada temel bir mesele vardır: İşbaşındaki bu dinamiğin ipleri kimsenin elinde değildir. Paranın kendi kendini katlama dinamiği, sermayenin birikim dinamiği kimsenin kontrolünde değildir. Kapitalistler bu dinamiğin kaymağını yiyebilirler ama kontrol edemezler.

Öyleyse burada neden sermayenin gücünden ziyade paranın gücüne odaklanıyoruz? Bu kesinlikle paranın kapitalist sömürüden ayrı düşünülebileceğini söylemek manasına gelmez: Ekonomik krizin bir üretim ilişkileri krizi, sermayenin krizi olarak kavranılması gerekir. Bunun nedeni, öncelikle hareketin dilinin ucunda olan bir meseledir; kısmen isyanın dilini sürekli olarak yenilemenin, devrimci söyleme giden eskimiş yollar yerine yeni patikalar açmanın zorunlu olması ve son olarak da paraya odaklanmamızın aynı anda hem çok daha ulaşılabilir hem de çok daha kolay kavranabilir radikal bir meydan okumaya olanak sağlamasıdır. Sınıfsal sömürünün ortadan kalkmasının yegâne yolunun toplumsal bir uyum biçimi olarak paranın ortadan kalkması olduğu çok açıktır: Bu mücadelede hamle sırası artık bizde.

(*) *Kapital*’in ilk cildinde “Sermayenin Birikim Süreci” bölümünde geçen bir ifade – ç.n.

Para, sermayenin akışıdır. Para, yeryüzünü paramparça hale getiren ve sürekli “daha hızlı, daha hızlı” diyen kapitalist üretimin merkezindeki “daha hızlı, daha hızlı” diyen akıştır. Sermaye, üretim esnasında bir engelle karşılaşır ve hemen yüzünü paraya döner ve kendisini katlamanın başka yollarının peşine düşer. Köylüleri yerinden yurdundan eden ve kırsal kesimleri mahveden birer mayına dönüşür; ekseriyetle her türden üretim biçimine sırtını döner ve paradan para kazanmanın yollarını arar. Çaresizce simyacıların düşünün peşinde koşmaya devam eder. Bir kapitalistin yönettiği, idare ettiği bir fabrikada işçilere ne yapacakları ve nasıl yapacakları söylenir. Bu yaklaşım, topluma ne yapacağını ve nasıl yapacağını söyleyen, her şeyi disiplin altına almaya çalışan toplumsal bir hükme dönüşmeye başlar. Fabrikadaki kapitalist buyruk şudur: “Biriktir! Biriktir!” Musa ve peygamberlerin tavrı, işçiler üzerinde doğrudan bir buyruğa dönüşür: “Boyun eğ, boyun eğ! Sahibine ve efendine itaat et!” Para, dünyanın her yerinde bu buyruğu taşır: “Boyun eğ, boyun eğ, sahibine ve efendine itaat et, Paranın Mantığına itaat et!” Oysaki öfkemiz, Tahrir Meydanı’ndaki öfke, Puerta del Sol’daki öfke, Sintagma’daki ve Wall Street’teki öfke, açık bir şekilde “Kusura bakmayın ama hayır; itaat etmeyeceğiz, boyun eğmeyeceğiz” der.

Bu saldırı ve paranın bütün toplumsal denetim mekanizmalarını devre dışı bırakarak kendi yasasını koymaya çalışması, borcun artmasına yönelik bir adımdır. Borç, paranın artışıyla değer artışının arasına mesafe konmasını sağlayan kırılma bir ayrımdır. Gelecekteki değer üretimi her zaman bir kumardır. İstediklerinizi yapacak kadar paranız yoksa bankaya gidip “Bana borç verin, yakın zamanda geri ödeyeceğimi temin ederim” dersiniz. Kâr etme fırsatını kaçırmayacak olan banka da, parasını katlamak için “Evet” der. Her iki taraf da, bir beklenti üzerine kumar oynamaktadır; ancak beklentinin gerçekleşmesi günün sonunda –doğruluğunun is-

patlanmasını gereken– değer üretimine, başka bir deyişle artı-değerin üretimine bağlıdır.

Şüphesiz, borç katlanabilir ve her türden üretimle bağıni koparabilir; ancak borç, her daim kırılganlık üzerine; gerekli olan artı-değerin üretilmeme ihtimali ve borçlunun borcunu ödeyememe, borcunu ödeyememesi halinde –kendileri de başkalarından borç almış olan– borç verenlerin iflas etmesi ihtimali üzerine inşa edilmiştir. Borç verenlerin iflas etmesi halinde ödemeler tediye edilemez ve iflaslar birbirini izlemeye başlar; ekonomik kriz dediğimiz şey tam da budur. Böylesi bir iflas zinciri, beklentileri yerle bir etmekle kalmaz, aynı zamanda oldukça geniş bir ölçekte yaşanır ve eğer sermaye için işler iyi giderse paranın artışıyla (fiktif sermayenin artmasıyla) değer üretimi arasındaki ilişki yeniden sabit hale gelir.

Dolayısıyla borcun artışı her daim bir risktir, her zaman tehlikelidir ve bu tehlike kendisini şiddet tehdidi olarak dışavurur (çünkü borç her seferinde bir “ya paranı ya canını” tehdidi, şiddet tehdidi içerir). Ayrıca bu tehdit, doğrudan doğruya artı-değer üretenlerin (mesela fabrika işçilerinin) ya da dolaylı olarak bu üretimin koşullarını yaratanların (mesela üniversite emekçilerinin) üzerindeki baskının artmasına kapı aralar. Paranın saldırısı, borcun saldırısına dönüşür. Sermaye, gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bile kesin olmayan bir korkuyla saldırı dürtüsüne dört elle sarılır: İngiliz hükümetinin bugünlerde kemer sıkma paketlerini meşrulaştırma biçimine bakın.

Krizler kendilerini çok farklı şekillerde dışavurabilirler; ancak her zaman artı-değer üretiminin sermayenin sürekli artan gereksinimine yetmeyişinin bir ifadesidir. Basitçe söylersek, kriz Biziz. Biz insanlar sermayenin kâr güdüsüne, paranın kendisini katlama güdüsüne karşı çıkıyoruz. Sorunun nedeni insanlığımız: Soyut emeğe hiç de uymayan küçük,

aptalca şeylere duyduğumuz bağlılık; tıpkı canımızın istediğini yapmamız, arkadaşlarımızla zaman harcamamız, çok fazla şey talep edildiğinde buna direnmemiz, adalet ve direniş duygumuzun olması bu taleplere kulak asmadan yürüyüp gitmemiz gibi. Bizler kriziz; kriz bizlerin boyun eğmeyi reddetmesidir, tabi olmayı beceremeyişimizdir.

Kriz, para güdüsü (“daha hızlı, daha hızlı”, “itaat et, itaat et”) ile “Kusura bakmayın ama yapacak başka işlerimiz var” arasındaki bir çatışmadır. Ne var ki, genellikle kendisini bu şekilde ortaya koymaz. Sapkın imajlar ya da fetişlerle dolu olan bir dünya ile bu dünyanın ürettiği görünüş arasında epeyce bir fark vardır. Para her zaman olduğu gibi, yani dur durak bilmez bir saldırı gibi görünmez; pek çok farklı durumda siyasal olanın örgütlenişi rakiplerin birbirine müdahale etmesini içerir; bankalar –halkın eleştirilerine maruz kalacak– yeni pratikleri benimser. Ne var ki, her krizin özü hiç değişmeksizin aynıdır: Tablonun tamamı nasıl görünürse görünsün, sermayenin yeniden üretimini koruyacak kadar kârın üretilmesini sağlayacak yeterince artı-değerin olmayışı ve sermayenin tahakkümünü nihayetine erdirecek kadar artı-değerin üretilemeyişi.

Yüksek sesle ve gururla söylemeliyiz bunu. Bizi kendi yıkımımıza götüren sistemin krizi tam da biziz. Elbette, sermaye direnişimizi alt etmek için her yola başvuracaktır. Bize paranın temel bir gerçeklik olduğunu; gerçekliği kabul edecek kadar olgun olmamız gerektiğini; bunu anlamayacak kadar olgun davranmadığımızdaysa durumu kafamıza vura vura; İngilizce konuşmadığı, doğru vasıflara sahip olmadığı ya da yanlış yerde doğduğu için uyumsuz olanları açlığa mahkûm ederek, bu uyumsuzları bombalayıp öldürerek anlatır. Sermayenin son büyük krizi, ancak yüz milyon insan katledildikten sonra çözülebilmisti. “Yeter! Bu aptal sistem canımıza tak etti! Oyun bitti!” dememizin nedeni bu.

İnsanın alıntı yapmadan duramadığı Marcos'un, 1994'ün sonunda Pezo'daki devalüasyondan sonra söylediği ve bu yıl tanık olduğumuz müthiş öfke hareketlerinin gururlu bir ilanı olarak görmek gereken bir sözle bitirmek istiyorum bu kısmı:

“Paranın İktidarının korkudan titremesine yol açtık. Böylece alınamayacak ya da satılamayacak bir şey olan haysiyetin bizi bir araya getirmeye başladığı fark edildi. Paranın İktidarı, haysiyetlerin bir araya gelmesinden korkuyor; çünkü bu, söz konusu iktidarın çöküşü, sonuna yaklaşan bu kâbus-tan uyanılması, kibir ve aptallığın idare ettiği bu tarihsel aşamanın sona ermesi manasına geliyor.”

III

Paranın İktidarını Reddedin!
Paranın İktidarını Çökertin!
Müşterekleştirin!

“Başlangıç Çok Yakın.”

– 2 Kasım'daki Oakland Genel Grevi'ndeki
bir pankarttan

“Kırgın değil, kararlıyız.”

– Atina

Paranın iktidarını çökertin. Paranın iktidarını yerle bir edin; çünkü para insanlığa karşı bütün dünya sathında yürütülen bir savaştır. Paranın iktidarını yıkın; çünkü para aramızdaki toplumsal bağdır ve bu bağ her geçen gün giderek daha fazla kendi yasasını dayatmakta, bize karşı daha da saldırganlaşmakta ve hepimizi yok etme tehdidini savurmaktadır. Paranın iktidarını yok edin; çünkü aksi takdirde elde ettiğimiz bütün zaferler her şeyi soğuran bir canavarın ahtapota benzeyen kollarınca kısıkvırak yakalanıp bize karşı kullanılacak.

Paranın iktidarını çökertin; tamam ama bunu nasıl bir amaç olarak bellemeye başlayabiliriz? Gerçek mücadelede zemini olmayan soyut bir çağrının anlamı yoktur. Bu amaç, yalnızca mücadele edenlerin dilinden düşmediği zaman potansiyel maddi bir güç kazanabilir. Gelgelelim, bu amacın zaten önümüzde durduğunu, yalnızca bankacıların ve hortumcuların saldırılarının arkasında durduğunu söylediğimizde geriye tek bir soru kalır: Paranın iktidarını nasıl çökertebiliriz? Belki de adım adım, küçük adımlarla, her seferinde bir basamağı çıkararak yaklaşmalıyız bu meseleye.

Başlangıç Noktası, Paranın Saldırısına Mutlak Şekilde Hayır Demektir

İlk ve muhtemelen en önemli adım yalnızca “Hayır” demektir. “Hayır, kabul etmiyoruz. Hayır.” Dünyanın dört bir yanındaki protestocuların yaptığı şey tam da budur. Bu ülkedeki öğrencilerin 9 Kasım’da söyledikleri; bugün hepimizin, Şili’deki, Kolombiya’daki öğrencilerin aylardır dilinden düşürmediği; Yunanların hükümetlerinin kemer sıkma politikalarına karşı defalarca yinelediği; Puerta del Sol’dan Wall Street’e ve daha da ötesine kadar İşgal Et hareketine katılanların dile getirdiği şey budur: “Hayır, mantığınızı kabul etmiyoruz, dünyanızı benimsemiyoruz, Hayır.”

Mutlak Hayır’ın gücünü küçümsememek lazım. Meksika’da, üniversite yetkilileri harç ücretlerini (sayıları tam anımsamıyorum ama diyelim ki, yıllık bir sterlin olan ücreti elli sterline) yükseltmek isteyince Ulusal Üniversite’de (UNAM) muazzam bir grev örgütlenmişti. Durum epey kötüydü ama İngiltere’de olup bitenlerle kıyas kabul etmez bile. Öğrenciler greve gitti. Grev esnasında dünyanın en büyük üniversitelerinden biri, neredeyse bir yıl boyunca kapalı kalmıştı ve sonunda hükümet üniversiteye polisleri gön-

derip binlerce kişiyi tutuklattı. Yine de öğrenciler kazanmıştı: Ücretlerin arttırılmasından vazgeçildi ve bir daha sözü bile edilmedi.

İşte, paranın iktidarı böyle çökertilir. “Hayır, artık burada paranın buyruğı geçmeyecek, ölümcül mantığınızı bizden uzak tutun.”

Hayır'ın Gücü Dünyayı Altüst Eder

Basit bir hayır, basit bir Hayır'dan fazlasıdır. Hayır, öznelliğimizin geri talep edilmesidir; geçip giden ve bunu yaparken bizi ezen bir tarihin reddedilmesidir; öznesiz bir süreç olarak tarihin reddedilmesidir.

Hayır, şimdi buradayız! Mekânımızı, zamanımızı, tarihimizi geri istiyoruz; soyup soğana çevirdikleri dünyayı geri talep ediyoruz. Politikacılara “Vah yazık! Hepiniz yanlış yapıyorsunuz, efendimiz olduğunuzu sanıyorsunuz ama değilsiniz, sizler hizmetkârsınız, bize uymak zorundasınız” diyoruz. Zapatistaların “mandar obedeciendo”su, [halka] itaat ederek yönetme tavrı budur. Bolivyalıların “pachakuti” dedikleri toplumsal ilişkilerin farklı bir şablon ve bakış açısı ile yorumlanması hususundaki tavrı ve ısrarı budur: Siz, politikacılar, bizi dinlemek zorundasınız ve eğer bizi kulak ardı ederseniz olacaklardan siz sorumlu olacaksınız.

Dünyanın bu şekilde altüst edilişi, ifadesini en güzel şekliyle Tahrir Meydam'ndaki yoldaşların Wall Street'teki İşgal Et hareketine katılanlar için kaleme aldığı mektupta bulmuştur: “Bizler protesto etmiyoruz. Protesto edecek kim var

ki? Onların verebilecekleri neyi isteyebilirdik ki? Bizler işgal ediyoruz. Polis ‘korumasının’, gayrimenkul sahiplerinin ve ne idiği belirsiz bürokrasinin ellerine bırakılıp özelleştirilen ve metalaştırılan kamusal pratiğin mekânlarını geri talep ediyoruz. Bu mekânları ele geçirin, üzerine titreyin ve işgal ettiğiniz yerlerin sınırlarını genişletin. Sonuçta bu parkları, bu plazaları, bu binaları kim inşa etti? Onları gerçek ve yaşanabilir kılan kimin emeği? Neden bu mekânlardan uzaklaştırılmamız, bu mekânların inzibat ve denetim altına alınması normal olsun ki?”

Sokakların, parkların, diğer mekân ve zamanların geri talep edilişi zaten paraya karşı bir harekettir. Bizi birbirimize yabancılaştıran toplumsal bağın reddedilmesidir; farklı toplumsal bağlantıların kurulmasıyla zaman ve mekânın dönüştürülmesidir. Şu noktayı açık hale getirmek çok önemli: Para, bütün protestoları yutup yok etmek için her daim hazır bekliyor.

Paranın İktidarını Reddedin!

Paranın iktidarını elinin tersiyle itmek, belki de çok zor, çok abartılı bir teklif olarak görünüyor. Paranın hükümranlığını reddetmeyi, hükümranlılık alanını sınırlamayı düşünmek daha kolay.

Yirminci yüzyılın tarihi, belki de –en azından insan yaşamının belli alanlarında– paranın iktidarının reddedilmesinin tarihi olarak görülebilir.

Bu yüzyıl, paranın yıkıcı etkilerinin reddedilmesi yönünde güçlü bir dalgayla başladı. Bu dalga, muhtemelen en yüksek noktasına –en azından 1926’ya kadar temel güç olarak kalan– 1917’deki Rus Devrimi’yle ulaşmıştı. Bu devrimci dalganın, pek çok ülkede daha sınırlı mücadelelerin sonucunda belli alanlarda para ve kâr peşinde koşmanın doğrudan belirleyici güçler olmadığının kabul edilmesiyle paranın kölesi olanlara sıçramasından korkuluyordu. Paranın iktidarının reddedilmesine yönelik bu –hem devrimci hem reformist– muazzam itki, belli alanlarda söz konusu iktidarı etkisizleştirmişti; bunun da çok ciddi sonuçları oldu. Bazı bakımlardan bu sonuçları eleştirebilecek olsak da, dünya-

nın çok büyük bir bölümünde ve gündelik yaşamın önemli alanlarında parayı/sermayeyi faaliyetlerin doğrudan denetlenmesi hususunda etkisizleştirmeyi başardığını söylemek hiç de yanlış olmaz. Eğitimin, sağlık hizmetlerinin, barınma sorununun, emekli aylıklarının ve hatta bazı ülkelerde istihdamın doğrudan kâr etme ölçütüncelir belirlenmemesi, insanların yaşamı üzerinde çok ciddi ve genellikle çok faydalı bir etkiye sahiptir. Para hususunda endişe duymadan doktora ya da hastaneye gidebilmek insanların yaşamlarını değiştirir.

Paranın iktidarı yıkılamamıştır. Sermaye, geri adım atma-ya ve kendine çeki düzen vermeye zorlanmıştır; ama haki-miyetini yitirmemiştir. Paranın iktidarına karşı çıkan dürtü-nün başarı kazanmasını engelleyen üç temel sınırlayıcı güç vardı.

Bunlardan ilki devletti. Hem refah devleti hem de para-ya karşı duran dürtünün olası devrimci varyantlarını içeren devlet, paranın iktidarının karşı kutbu, toplumsal bağın al-ternatif bir biçimi olarak anlaşılmıştı. Aslına bakılırsa top-lumsal bir örgütlenme biçimi olarak devlet, paranın iktida-rının tamamlayıcı bir ögesi, yani sermaye ilişkisinin belli bir biçimidir. Refah devleti ülkelerinde devletin asli rolü, ser-maye birikimi için en uygun koşulların oluşturulmasına ön ayak olmaktır ve bu tutum sağlık hizmetleri, eğitim ve piya-sanın işleyişinden görünüşte soyutlanmış öteki sistemlerin sürekli olarak sınırlandırılıp şekillenmesine yol açar. Rus ve Çin devrimleri temelinde kurulmuş rejimlerdeyse merkezi toplumsal uyum ilkesi olarak paranın yerine devleti koyma çabası da suya düşmüştü: Bu çabalar kaçınılmaz bir biçimde baskıcı ve faydasız bir devlete kapı aralamıştır. Bunun nede-ni paranın rolünün küçümsenmesi değil, aksine halkın top-lumsal denetimine tabi olmamasıydı. Bununla birlikte, dev-let, alternatif olarak belirebilecek her türden toplumsal bağ-ı fiili olarak yerle bir etmişti. Her iki durumda da sonuç, para-

nın iktidarından azadeymiş gibi görünen alanlarda bürokratikleşmenin inanılmaz bir güç kazanması oldu.

Paranın iktidarını reddetmek için devlete ihtiyaç yoktur. Hemen akla gelen bir örneğe değinelim: 2000 yılında Bolivya'daki Cochabamba'da yaşanan Su Savaşı. Suyun özelleştirilmesine karşı çıkan insanlar, söz konusu bölgede bir araya gelmiş ve daha sonra da, devletin su üzerinde imtiyaz tanıdığı çokuluslu bir Fransız şirketinin çıkarlarını savunmak üzere gönderilen orduyla çatışmıştı. Sonunda şirkete geri adım attırdılar ve su sistemi yeniden halkın idaresine geçti.

İkincisi, paranın kendisidir. Belli faaliyet alanlarında kârlılığın temel belirleyen olmasının önüne geçilmiş olsa da, toplumsal uyumun egemen biçimi olarak paranın hâkimiyeti sorgulanmadan kalmıştır. Paranın iktidarının bir kenara atılabildiği ülkelerse bunu refah devleti adı altında ve kısmen başarabilmiştir. Yine de paranın hükümranlılığı tepeden tırnağa sorgulanmadan kalmıştır. Rus Devrimi vakasında, başlangıçtaki kısa bir dönemden sonra, para Yeni Ekonomik Politika adı altında yeniden merkezi bir konum edinmişti (dahası, sosyalizmde değer rolüne dair tartışmalarda bu konumu teorik olarak savunanlar olmuştu. Bu bağlamda değer, toplumsal ilişkilerin belli bir anlamda kapitalist biçimi olduğunu ileri süren Rubin'in yanı sıra aynı yaklaşımı izleyerek kendi penceresinden benzer sonuçlara varan ve devletin belli bir anlamda toplumsal ilişkilerin kapitalist bir biçimi olduğunu öne süren Paşukanis'in çalışmalarının önemi burada yatmaktadır).

Kapitalist toplumsal ilişkilerin biçimleri olarak devlet ve parayla ilgili en önemli şey şudur: Emek. Toplumsal bir bağ olarak para şuna bağlıdır: Para, insani faaliyeti emeğe; yabancı bir şeye; (bireysel ya da kolektif olarak) bizim değil de, paranın anlamsız ve sonu gelmez büyüme dürtüsü tarafından belirlenmiş yabancılaştırıcı bir etkinliğe dönüştü-

rür. Paranın dayanağı, tam da bu yabancılaşıp ya da soyut emektir; insani faaliyetin emek formuna sokulması ege-men toplumsal bağ olarak paranın doğuşuna ve çoğalması-na yol açar. Paranın iktidarının yıkılması, ancak başka türlü bir insani faaliyetle mümkün olabilir. Gerçi ne Refah Dev-leti ne de Rus ve Çin devrimleri şimdiye kadar emeğin do-ğasını sorgulamıştı. Aksine, her iki durumda da (yabancı-laşmış, soyut) emek, refah devletinin ve sosyalist devrimle-rin temeli olarak düşünölmüşü. Lenin'in Taylorizme ver-diğı desteğı, Stakhanov'u sosyalist işçiler için bir model ola-rak önerişini düşünün. Daha önceleri doğrudan doğruya paranın işleyiş vasiyasıyla dayatılan emek, artık devlet eliyle, paranın uluslararası hareketinin baskısına bir cevap ola-rak dayatılıyordu. Sonuç aynıydı: Toplumsal bir bağ olarak paranın alternatiflerini inşa etmenin olası tek yolu olan top-lumsal faaliyetin kendi kendini belirleyişinin ortadan kal-dırılması.

Artık hem sosyalist devrimleri hem de refah devletini eleşt-tirmek; bunları zayıflatan sınırlılıkları anlamak ve teşrih edip paranın şiddetli saldırısı karşısındaki acizliklerini anla-mak daha kolay. Yine de paranın iktidarını reddetmenin ge-niş bir çevre tarafından paylaşılan ve açıkça kabul edilmiş bir amaç olduğı şüphe götürmez. Sosyal demokrasi ve par-ti komünizmine yönelik bütün eleştirilerimiz hasebiyle yere düşmüş simgeleri tekrardan ele almamız, bunları sahiplen-memiz ve paranın iktidarını elimizin tersiyle iterek mücade-le ettiğimizi bağıra çağıra duyurmamız gerek.

Paranın iktidarını reddetmek: Bu muhtemelen hepimizin üzerinde uzlaşabileceğı bir şeydir. Paranın iktidarını redde-din. Sağlık hizmetleri, eğitim, barınma, su ve elektrik gibi yı-kıcı etkilerin en bariz olduğı alanlarda bu iktidarı reddedin ve ardından reddetmeye devam edin. Para, tütünden çok da-ha zararlıdır; her gün çok daha fazla ölüme, acıya ve sıkın-

tıya neden olmaktadır. Belki de paranın köküne kibrit suyu dökülmesini bir amaç olarak benimsemeli ve bunun her bir alanda tek tek nasıl yapılacağı üzerine kafa yormalıyız. Elbette bu amaçla tütünü bırakmak arasında ciddi bir fark var. Tütün kullanımının azaltılması devletin teşvik ettiği bir şeydir: Bu bir sorun değildir; çünkü devletin sermayenin birikimini teşvik etme rolüyle kol kola gider. Yine de iş paraya gelince tablo biraz değişir: Sermayenin devlet eliyle biriktirilmesi, refah devletini ve sosyalist devrimleri ıralayan sınırlamaları yeniden üretecektir.

Paranın İktidarını Çökertin! Müşterekleştirin!

Reddetmek yetmez. Bu, kapitalist işleyiş çerçevesinde önemli zaferler kazanılmayacağını anlamına gelmez. Geçmişte böyle zaferler kazanıldı; muhtemelen gelecekte de kazanılacak.

Mevcut durumda akla en yakın ihtimal, bir tür Keynesçi çözüm, devletlerin borcun süregiden artışını daha da teşvik etmesi ve son çare olarak borç verici bir rol üstlenmesiyle paranın nicel olarak bir miktar azaltılması olacaktır (Muhtemelen devleti temele alan bir çözümün temeli bu olmalıdır). Bu yaklaşım, pek çok yorumcu tarafından tavsiye ediliyor; örneğin mevcut kriz içerisinde Avro'nun değerini korumanın tek yolunun bu olduğunu söylüyorlar. Gelgelelim asıl sorun, Avro'nun tam da bu türden kararsız çözümlere başvurmamak için tasarlanmış bir para birimi olmasıdır ve bu durumda son çare olarak borç verici rolünü üstlenecek hiçbir kurum olmayışıdır. Her halükârda borcun katlanmasına dayanan her türden Keynesçi çözüm, her seferinde krizin ertelenmesinden başka bir şeye yaramayacaktır. Krizin ertelenmesi yaşam standartlarını bazı açılardan koruya-

bilir; ancak bunun bedeli, yaşamlarımızı emek ve paraya, orta vadede paranın konumunu güçlendiren bir emeğe tabi kılmak ve ileride yaşanacak çok daha büyük bir felakete davetiye çıkarmaktır.

Bu yıkıcı para dinamiğini tamamen ve acilen çökertmek zorundayız. Öyleyse bunu toplumsal bağın alternatif biçimlerini, bir araya gelmenin farklı biçimlerini geliştirmeden gerçekleştirmek çok zor görünüyor.

Gerimizde bıraktığımız yüzyılın sosyalistlerinin paranın yerini alabilecek toplumsal bağ biçimine dair sarıh bir kavrayışları vardı: Devlet ve hayati öneme sahip olan devlet planlaması. Bu yaklaşım duvara çarptı; çünkü yalnızca bir yabancılaştırıcı toplumsal bağın yerine bir başkasını koymaktan ibaretti.

Sorun halen masada duruyor. Eğer toplumsal bağın mevcut biçiminden kurtulmak istiyorsak, alternatif bir biçim ve yahut daha da iyisini yapıp alternatifler geliştirmemiz gerek; çünkü çeşitli toplumsal bağlar olmadan hayatımızı sürdürmemiz imkânsızdır. Alternatifler geliştirememek muhtemelen bizi umutsuzluğa sevk edecektir.

Bu farklı toplumsal bağ yaratma süreçlerini bir müşterekleştirme hareketi olarak düşünebiliriz. Para, sürekli olarak ister geleneksel cemaatler ister aileler ister dostluk temelinde inşa edilmiş olsun mevcut topluluklara, mevcut müşterek destek ve üretim yapılarına saldırıyor. Toplumsal ilişkilerin paraya tahvil edilme süreci olarak para, verili bağları yok ediyor ve bunların yerine paraya dayanan bağları koyuyor. Müşterekleştirme ise akıntıya karşı yüzmektir: Geriye doğru değil, yeni uyum ve destek ilişkilerinin yaratılmasına doğru atılan bir adımdır. Paranın iktidarını reddetmekten fazlasıdır; paranın gücünde yaratılan bir çatlaktır.

Bana göre böylesi bir çatlağın yaratılabilmesini düşünmenin üç yolu vardır. Bunlardan ilki topluluğun savunulma-

sı hareketi olarak başlayan hareketlerdir. Dün söz ettiğim üzere, Zapatista ayaklanması kısmen Meksika anayasasında yapılan bir reform ve toprak üzerindeki kolektif haklarının altının oyulmasıyla toplulukları tehlikeye giren insanların verdiği bir tepkiydi. Gelgelelim, bu ayaklanma yalnızca savunmadan ibaret değildi. O topraklarda yaşayan insanların tanınma ve yeniden örgütlemeleriyle, kendilerini yönetmenin yeni biçimlerini geliştirmeleriyle ve devletin topyekûn reddedilmesiyle de ilgiliydi. Topluluğun savunusu, komünal gücün sahih şekilde yeniden talep edilmesine dönüşmüştü. Ne var ki, bu yalnızca Zapatistalarda görülen bir tavır değildir. Latin Amerika'daki bütün yerli hareketleri, son yıllarda çok önemli bir rol oynadı bunda. Geçen ay Bolivya'da gerçekleştirilen büyük yerli yürüyüşüne bakın. Bu eylem, hükümetin ormanın ortasından yol geçirme planına engel oldu. Paranın önemli bir role sahip olmadığı ve komünal dayanışma biçimlerinin çok güçlü olduğu bir yaşam tarzının savunusuydu bu. Biraz daha geçmişe bakarsak, İrlanda'nın batısındaki Rossport örneğini anımsayabiliriz. Burada, komünal bir yaşam tarzının savunulması için mücadele verilmişti. Bütün savunularda salt savunuyu aşan bir şeyler vardır; savunmalar, paranın iktidarına meydan okuyarak başka bir dünyanın kapısını aralar.

İkinci olarak, bir şeyleri başka türlü yapmayı isteyen, daha farklı toplumsal ilişkiler yaratmaya çabalayan, işbirliği ve karşılıklı dayanışmaya dayanan bir yaşam tarzı inşa etmeye çalışan hareketler üzerine kafa yorabiliriz. Dünyanın pek çok yerinde vücut bulan İşgal Et hareketlerini, dört bir yanda görülen ekolojik toplulukları, Heathrow ve Leeds'teki Ortak Mekân gibi sürdürülebilir şehir hareketlerini düşünün. Bunların hepsi birer çatlak, bile isteye akıntıya karşı yüzme girişimleri olarak düşünebilir. Ortada bir model yok ve hepsinin birbiriyle çeliştiği yerler var. Paranın iktidarını

yok etmeye ve başka bir yol tutturmaya yönelik her türden girişim, taviz vermeyi ya da mevcut haline bir son vermek istediğimiz dünyayla iletişimi sürdürmek için sürekli olarak müzakere halinde olmayı gerektirebilir. Meseleyi saflık açısından ele almanın hiçbir anlamı yok; saf çözüm diye bir şey yok. Bununla farklı tercihleri eleştirmemiz gerektiğini kasdetmiyorum; ancak bunu öyle yüksek bir ahlâki doğruluk perspektifinden yapamayız.

Üçüncüsü ve mevcut durum bakımından bilhassa önemli olanı, insanları müşterek desteğin olduğu topluluklara doğru yönlendirmektir. Eğer günde bir dolardan daha az kazananarak yaşayan milyonlarca insanı düşünürseniz, bunların yalnızca korkunç bir yoksulluk içinde yaşamadığını, aynı zamanda yaşamlarının bizimki kadar para odaklı olmadığını, güçlü bir müşterek destek ağına sahip olduklarını da görürsünüz. Kenyalı bir kadın olan Wangui M'bata, bana bu konudan ve Avrupa'da yaşlı insanlara reva görülen muameleyi çok korkunç bulduğundan söz etmişti; çünkü destek ağları büyük oranda yok edilmişti. Bu çok önemli bir mesele; çünkü artık kapitalizmin krizinin toplumsal bir bağ, insanların hayatını idame ettirmesine olanak tanıyan toplumsal bir rabıta olarak paranın krizi olduğunu görebiliyoruz. İnsanlar, alternatif destek ağları kurmak zorunda kalıyorlar; bazen de bunu isteyerek yapıyorlar. Bunun çarpıcı bir örneği, on yıl önce Arjantin şehirlerinde yaşandı. Ekonomik bir çöküşle karşı karşıya kalan şehirler kitlesel protestolara sahne oldu; bunların amacı bir başkan koltuktan indirip yerine bir başkasını geçirmek değildi, aynı zamanda milyonlarca insanı içeren komşuluk konseyleri kurmak, fabrikaları yeniden ayağa kaldırmak, bu insanlar arasında bir takas ağı kurmak, işsiz işçiler hareketinin fırınlarını, mutfaklarını, atölyelerini, topluluk bahçelerini canlandırmaktı. Dahası, bu insanların bir kısmı, bir işsiz hareketi olduklarını

ama istihdam edilmek için mücadele vermeyeceklerini, sömürü düzenine geri dönmek istemediklerini, hayatlarını anlamlı faaliyetlere hasretmek istediklerini dile getirmişti. Bu boyutta olmasa bile bugün Yunanistan'da da benzer bir süreç söz konusu: Kamusal meydanların işgal edilmesi, komşu konseyleri kurulması, takas ağları oluşturulması, şehirlerde topluluk bahçeleri kurulması, insanların burada tarım yapmaları, elektrik faturalarındaki vergileri ödememek için örgütlenmeleri, "Elektriksiz ev kalmayacak!" sloganıyla elektriği olmayan insanların evlerine elektrik bağlamaları. Burada önemli olan şudur: Tüm bunların yalnızca insanların mecburiyetten başvurdukları geçici bir çözüm olmadığını; aksine para rabitasını sekteye uğratmak, farklı türden bir topluma, başka bir yaşam tarzı oluşturmak üzere adım atan toplumsal bağlantıların farklı bir türünü meydana getirmek üzere sergilenen çabalar olduğunu görmek önemli.

Bu kriz yaşam tarzımıza yönelik bir saldırı, ama aynı zamanda bir tuzak da. Sermaye, onu ne kadar çok özlediğimizi, ne kadar çok sevdiğimizi söylemiş için bizi davet ediyor aslında: "Geri dön sermaye, geri gel para, bize iş ver, para yaşamlarımıza girsin yeniden!" dememizi istiyor. Solun geleneksel politikası budur: Çalışma hakkı için savaşmak! Asıl mücadeleyse bu krizi altüst etmek, itaate ebedi dönüşü ortadan kaldırmak ve "Hayır, sermaye, bizler senin kriziniz. Robotlaşmayı reddedişimiz, senin dur durak bilmez saldırını bozacak bir taştır. Veda vaktin geldi; çünkü artık hayatlarımızı başka şekilde yaşayacağız, anlamlı bir dünya yaratmak istiyoruz" demektir.

Bunu yapabilir miyiz? Muhtemelen evet.

- Adorno, Theodor W. 22
Afrika 15
Amerika Birleşik Devletleri 26, 53
Arap Baharı 15, 26
Arjantin 37, 82
artı-değer 59, 61, 62
Atina 13, 26, 67
Avro 17, 53, 79
Avrupa Birliği 16, 22, 40, 46
Avrupa Merkez Bankası 22
Berlusconi, Silvio 35, 47, 57
Blake, William 19
Bolivya 31, 71, 75, 81
Budapeşte 33
Bush, George 36, 37

Cameron, David 35-37
Cennet ile Cehennemin Evliliği 19

Çay Partisi 26

Davis, Mike 42, 43
değer 20, 48, 51, 52, 59-61, 75, 79
demokrasi 15, 40-43, 76
dies irae 17
eğitim 21, 39, 56, 74, 76

Financial Times 53

Greenspan, Alan 53
Guardian 17

haysiyet 13, 25, 27, 28, 63
Heathrow 81
Hitler, Adolf 35
Horkheimer, Max 22

IMF 22, 40

İrlanda 26, 35, 47, 81
İspanya 22, 26, 47
İtalya 26, 47, 57

Kaddafi, Muammer 35
Kelly, Kieran 53
kemer sıkma 16, 40, 47, 53, 61, 69
Keynes, John Maynard 40, 79
Kiptiler 26

Leeds 81
Liqun, Jin 53
M'bata, Wangui 82
Madrid 33, 40
Marcuse, Herbert 22

Meksika 69, 81
Mısır 20, 26
Morales, Evo 31
mübadele 51, 51, 55, 57, 58
Mübarek, Hüsnü 35

neo-liberal 21, 39, 40

Obama, Barack 37, 40
Papandreu, Yorgo 16, 35, 36, 46, 57
Pezo 63
Portekiz 47
Puerta del Sol 20, 41, 60, 69

Robin Hood 20

sağlık 31, 39, 74, 76
Sintagma Meydanı 13, 27, 41
sistem 16, 20, 22, 25, 27, 31, 33, 36,
37, 39, 45, 55, 56, 62, 74, 75

Spartaküs 20
St. Paul 20
Stalin, Josef 35

Şili 21, 69

Tahrir Meydanı 21, 36, 41, 60, 71

üniversite 9, 21, 26, 31, 32, 46, 56,
61, 69

Wall Street 20, 21, 36, 41, 42, 48, 60,
69, 71
Washington 40

Yunanistan 16, 22, 26, 37, 46, 47, 53,
57, 83

Zapatero, José Luis Rodríguez 35, 36
Zapatista 27, 71, 81

"Bütün dünyada bir öfke kol geziyor. (...) Haklı, çok haklı bir öfke bu! Gelgelelim yanlış bir yere yöneliyor. Dahası, eğer bu öfkeyi doğru hedeflere yöneltemezsek hepimizi yok edecek. (...) Bu öfkenin özünde umut var: Her şeyin daha iyi olabileceğine, geçmişin geri dönebileceğine, barışın yeniden sağlanabileceğine ve bir gün her şeyin yerli yerine oturabileceğine dair bir umut. Ne var ki bu umut tam aksinin şeklini alıyor: Zenginlerin gücünü katlıyor; dünyayı daha şiddet dolu, yaşamak için daha beter bir yer haline getiriyor. Faşistler ve köktendinciler de öfkeli, onlar da çocukları için kendilerince daha iyi bir dünya yaratmak istiyor; yine de öfkelerini boşaltma biçimleri tam aksi yönde bir etki yaratıyor. (...) Öfkeyi sermayenin iktidarına, paranın hükümrانlığına duyulan bir öfkeye dönüştürebilir miyiz yeniden?"

Dünyanın bütün "aşağıdakileri" arasında kol gezen öfke, nasıl gerçek demokrasiye doğru bir yol açabilir? Bu öfke, nasıl, "doğru" bir dava için güç toplamayı sağlayabilir?

Bu sorulara cevap ararken, *paraya* odaklanıyor elinizdeki politik çözümleme. Paranın egemenliğine, paranın kendini değişmez, ebedî bir gerçeklik ve "her şey" gibi kabul ettirmesine isyan ediyor. Paranın, toplumsal ilişkileri zehirleyen bir saldırganlık biçimi olduğunu gösteriyor. Hayatın parasallaştırılmasının insanîyetimizi nasıl "bozduğunu" bir defa daha hatırlatıyor.

John Holloway'ın Leeds Üniversitesi'nde verdiği bir dizi derse dayanan metin, öğrencilere hitap etmenin etkililiğiyle ve heyecanıyla akıyor. Dünyayı değiştirme azminin enerji kaynaklarına inen, küçük ve tutkulu bir söylev...

